Andersson
Elffers
Felix

Evaluatie van de eindtermen accountantsopleiding

Effectiviteit van de herziening in de onderwijs- en beroepspraktijk

/Andersson Elffers Felix

Datum

5 december 2022

Opdrachtgever

Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (CEA)

Onderzoeksteam

Jolien van der Vegt, Janneke van der Ploeg en Marjolein Bouwmeester

Referentie

AC32

bezoekadres Maliebaan 16 3581 CN Utrecht telefoon +31 30 236 30 30
postadres Postbus 85198 3508 AD Utrecht website www.aef.nl

/Andersson Elffers Felix

/ Inhoud

/ 1	Opdracht en aanpak	4
1.1	Inleiding	4
1.2	Aanpak en methode	5
1.3	Beperkingen van het onderzoek	9
1.4	Opbouw van het rapport en leeswijzer	10
/ 2	Context herziening eindtermen 2016	11
2.1	Aanleiding herziening eindtermen 2016	11
2.2	Belangrijkste veranderingen	12
2.3	Doelen van de herziening Eindtermen 2016	12
/ 3	Bevindingen en analyse per doel	13
3.1	Aansluiting opleiding en werkpraktijk	13
3.2	Profilering	15
3.3	Aansluiting theorie- en praktijkdeel	16
3.4	Integratie van vakken	19
3.5	Studeerbaarheid en aantrekkelijkheid	21
3.6	Conceptueel vermogen	23
3.7	IT	26
3.8	Professioneel-kritisch gedrag	28
/ 4	Conclusie en aanbevelingen	34
4.1	Conclusies	35
4.2	Aanbevelingen	37
/ 5	Bijlagen	39

/ 1 Opdracht en aanpak

1.1 Inleiding

Accountants voegen betrouwbaarheid toe aan financiële en niet-financiële informatie van alle typen ondernemingen, organisaties en instellingen. De maatschappij vertrouwt op de door accountants afgegeven oordelen. Zij vervullen daarmee een maatschappelijke rol en dragen daardoor een grote verantwoordelijkheid. Om deze redenen wordt van de accountant een hoog niveau van deskundigheid, kennis en ervaring verwacht. De eindtermen van de accountantsopleiding beschrijven over welke kennis, vaardigheden en gedrag een startbekwame accountant moet beschikken.

Enkel kandidaten die een theoretische- en een praktijkopleiding tot accountant hebben afgerond die voldoet aan de eindtermen van de Commissie Eindtermen Accounting (CEA) kunnen worden ingeschreven als accountant in het NBA-register. De taak van CEA is om de eindtermen vast te stellen zoals bedoeld in de Wet op het accountantsberoep. CEA draagt daarmee bij aan (het opleiden van) kwalitatief goede accountants. Voor de theoretische en praktijkopleiding tot accountant stellen zij eindtermen vast die zowel voor het beroep als de maatschappij van belang zijn.

De eindtermen zijn veranderd in 2016

Sinds 2016 zijn de nieuwe eindtermen voor de accountantsopleidingen van kracht[1]. Deze nieuwe set van eindtermen kent een aantal fundamentele wijzigingen ten opzichte van de vorige eindtermen. De eindtermen die vanaf 2016 van kracht zijn vragen in het bijzonder aandacht voor gedragsaspecten in de beroepsuitoefening (rondom ethiek, onafhankelijkheid, communicatieve vaardigheden en andere soft skills), de maatschappelijke relevantie en rol van de accountant en de snelle IT-ontwikkelingen. De nieuwe eindtermen omvatten verschillende doelen[2] om beter aan te sluiten op de (maatschappelijke) verwachtingen van de startbekwame accountant.

CEA heeft AEF gevraagd de eindtermen te evalueren

CEA wil graag periodiek de effectiviteit toetsen van de eindtermen van de opleidingsvarianten ‘Assurance’ (ASS) en ‘Accountancy-MKB’ (MKB). In 2020 heeft AEF op verzoek van de CEA een evaluatiekader en een onderzoeksplan geformuleerd voor een brede evaluatie van deze eindtermen. Op termijn kan dit onderzoeksplan gebruikt worden voor een periodieke toetsing van de effectiviteit van de eindtermen.

CEA vraagt nu aan AEF om een eerste uitvoering van het onderzoeksplan. De concrete onderzoeksvraag is:

Worden met de nieuwe eindtermen van 2016 de destijds beoogde doelstellingen van de herziening gerealiseerd?

[1] Het volledige overzicht van actuele eindtermen staat op de website van CEA: Archiefpagina CEA documentatie eindtermen
[2] Deze doelstellingen worden in hoofdstuk 2 beschreven.

Dit kan worden beschouwd als zelfstandige evaluatie en als nulmeting voor een toekomstige monitoring.

1.2 Aanpak en methode

Een combinatie van diverse respondenten en verschillende onderzoeksmethoden

Om de hoofdvraag te beantwoorden hebben we een aantal stappen doorlopen. We spraken met mensen uit het werkveld en uit het onderwijs, en toetsten onze bevindingen aan een analysekader[3]. In dit hoofdstuk gaan we nader in op onze aanpak. Hieronder is een overzicht van de stappen in het onderzoek opgenomen, in dit hoofdstuk lichten we de verschillende methodes toe.

Figuur 1: Overzicht onderzoeksopzet evaluatie eindtermen

Actie/methode Populatie	Interview	Enquête	Analyse deel 1	Groeps-sessies	Analyse deel 2	Concept-rapport	Stake-holders-sessie	Definitief rapport
Werkveld								
Praktijkbegeleiders/ beoordelaars		✓		✓				
Trainees/studenten		✓		✓				
Onderwijs								
Opleidings-management	✓							
Examinatoren				✓				
Stakeholders opleidingen							✓	

Selectie van gesprekspartners

In de selectie van gesprekspartners hebben we rekening gehouden met verschillende factoren. Voor de doelgroepen in het **onderwijsveld** is rekening gehouden met verschillende vormen van diversiteit, waaronder het onderwijsniveau (hbo of wo), titel (RA of AA), oriëntatie (Assurance of Accountancy-MKB) en de financieringsvorm van instelling (publiek of privaat).

Het onderwijsniveau, de behaalde titel en de gekozen oriëntatie vallen voor een groot deel samen: de twee groepen die hierin worden onderscheiden zijn (i) de wo-opleidingen tot RA met Assurance oriëntatie, en (ii) de hbo-opleidingen tot AA met Accountancy-MKB oriëntatie.

In het **werkveld** bestaat veel diversiteit op verschillende vlakken. We hielden in dit onderzoek rekening met het stagebureau en werkgever, omvang van het kantoor en type accountancy (Assurance en Accountancy-MKB).

Net als voor het onderwijsveld, is voor de respondenten in het werkveld in de voorgestelde aanpak rekening gehouden met alle bovengenoemde vormen van diversiteit.

[3] Het analysekader volgt later in dit hoofdstuk.

Analysekader

We hebben de doelen van de herziening van de eindtermen in 2016 als uitgangspunt voor het onderzoek genomen. Deze doelen hebben we vertaald naar acht indicatoren die we kunnen toetsen bij verschillende actoren. Voor iedere indicator is vervolgens een aantal normen geformuleerd dat gezamenlijk als analysekader dient.

De verzamelde informatie toetsen we aan deze acht indicatoren, om uiteindelijk tot een eindconclusie te komen. De indicatoren staan in onderstaande tabel.

#	Indicator (doelstelling)	Norm
1	Opleiding beter laten aansluiten op de diverse werkpraktijk	a. De op Assurance-gefocuste startbekwame accountant heeft de benodigde vak-/oriëntatiespecifieke competenties om de taken in de praktijk goed uit te voeren b. De oriëntatie Assurance sluit inhoudelijk aan op de verwachtingen van accountantsorganisaties gericht op Assurance c. De op Accountancy-MKB gefocuste startbekwame accountant heeft de benodigde vak-/oriëntatiespecifieke kennis om de taken in de praktijk goed uit te voeren d. De oriëntatie Accountancy sluit inhoudelijk goed aan op de verwachtingen van MKB-georiënteerde accountantsorganisaties. e. De eindtermen zijn inhoudelijk relevant voor de werkpraktijk van accountants (actualiteit)
2	Opleidingen meer ruimte geven om hun eigen curriculum vorm te geven en zich te profileren	a. Opleidingen hebben ruimte voor innovatie in en flexibilisering van hun onderwijs
3	Het theorie- en het praktijkdeel van de opleiding beter op elkaar laten aansluiten.	a. De theorie- en praktijkopleidingen vullen elkaar aan en versterken elkaar
4	Bevorderen van integratie van materie tussen verschillende vakken	a. De startbekwame accountant ziet relevante dwarsverbanden tussen vakgebieden en kan deze – zowel wat betreft kennis als vaardigheden – toepassen
5	De opleiding tot accountancy is studeerbaar en aantrekkelijk voor studenten	a. Studenten vinden de accountantsopleiding aantrekkelijk met oog op hun professionele ontwikkeling b. Studenten ervaren geen overmatige belasting tijdens de studie (zowel in theorie- als praktijkdeel) c. Opleidingen (management) kunnen de hoeveelheid/inhoud van de eindtermen goed in een opleiding vormgeven.
6	Accountants toekomstbestendiger maken met versterkte conceptuele vermogens	a. De startbekwame accountant heeft sterke conceptuele vermogens b. De startbekwame accountant beschikt over voldoende lerend vermogen
7	Accountants toekomstbestendiger maken door ze in staat te stellen goed om te	a. De startbekwame accountant kan goed omgaan met IT – zowel bij klanten als bij de uitvoering van zijn/haar werkzaamheden

	gaan met (de snelle ontwikkeling van) de IT		
8	Het professioneel-kritische gedrag (incl. het maken van professionele keuzes) van accountants bevorderen	a.	De startbekwame accountant heeft inzicht in eigen en andermans gedrag, en ethische overwegingen
		b.	De startbekwame accountant is zich bewust van de maatschappelijke rol van de accountant, en bijbehorende verwachtingen

Interviews met het opleidingsmanagement

Eén van de doelgroepen in het onderwijs is het opleidingsmanagement. In mei 2022 zijn we als start van dit onderzoek met verschillende onderwijsinstellingen in gesprek gegaan. In deze gesprekken haalden we de ervaringen van opleidingsmanagers op. Omdat er een risico bestaat dat de 'slager zijn eigen vlees keurt' kozen we voor individuele interviews; daarin is het mogelijk om kritisch door te vragen. De interviews werden gehouden met betrokkenen van de accountantsopleiding, bijvoorbeeld een opleidingsmanager.

De gesprekken vonden individueel per onderwijsinstelling plaats en waren semigestructureerd. Gesprekspartners ontvingen voorafgaand aan het gesprek een gespreksleidraad, maar er was voldoende ruimte voor gesprekspartners om aanvullende onderwerpen te benoemen. De interviewleidraad is opgenomen in bijlage 1.

Om tot een gedragen beeld te komen spraken we met vijf instellingen die de oriëntatie Assurance bieden, en vijf instellingen die de MKB-oriëntatie doceren. In onderstaande tabel zijn de geselecteerde onderwijsinstellingen opgenomen.

Oriëntatie	Onderwijsinstelling
MKB	Avans Hogeschool, HAN University of Applied Sciences, Hogeschool Saxion, Fontys en Hbo A&A Hogeschool voor de Accountancy
Assurance	Maastricht University, Rijksuniversiteit Groningen, Erasmus Universiteit, Nyenrode Business Universiteit en de International Executive Master in Auditing

Enquête

Naast de kwalitatieve uitvraag hebben we ook kwantitatieve informatie opgehaald via een enquête. Deze enquête is uitgezet onder studenten/trainees en praktijkbegeleiders/-beoordelaars. De enquête is toegespitst op de vier verschillende doelgroepen. De enquêtevragen verschillen dus voor de beide oriëntaties (Assurance en MKB) en voor het type respondent (trainee/student of praktijkbegeleider/beoordelaar).

Om de respondenten te bereiken is de enquête per mail uitgezet via de NBA, heeft er een oproep in de nieuwsbrief van de NBA gestaan en is er een herinnering gestuurd. Daarnaast zijn stagebureaus gevraagd om de enquête onder de aandacht te brengen.

De enquête richtte zich op het toetsen van zeven van de acht indicatoren. Een overzicht van de getoetste indicatoren per doelgroep is op de volgende pagina opgenomen.

Tabel 1 Getoetste indicatoren in de enquête

Indicator / Doelgroep	1	2	3	4	5	6	7	8
Studenten/trainees MKB	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Studenten/trainees Assurance	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Praktijkbegeleider/beoordelaar MKB	✓			✓	✓	✓	✓	✓
Praktijkbegeleider/beoordelaar Assurance	✓			✓	✓	✓	✓	✓

Toelichting per indicator: 1: Aansluiting op de werkpraktijk, 3: theorie en praktijkdeel van de opleiding laten aansluiten, 4: bevorderen van integratie tussen vakken, 5: studeerbaarheid en aantrekkelijkheid, 6: conceptuele vermogens, 7: omgang met IT en 8: professioneel kritisch gedrag[4].

De enquêtes bestaan hoofdzakelijk uit gesloten vragen die zich richten op de verschillende indicatoren, maar bevatten ook een aantal open vragen. In deze open vragen kunnen de respondenten een toelichting geven op hun antwoorden. Deze open vragen zijn handmatig geanalyseerd.

Op basis van de volledige populatie hebben we het streefgetal met een betrouwbaarheidsniveau van 90% en een foutmarge van 5% vastgesteld. Dit streefgetal is voor de trainees/studenten MKB ruim behaald, voor trainees/studenten Assurance bijna en voor de beoordelaars en praktijkbegeleiders niet. Daarom zijn er tijdens de werksessies aanvullende vragen gesteld om de antwoorden uit de enquêtes te valideren. Onderstaande figuur illustreert het streefgetal voor de response en de daadwerkelijk behaalde response.

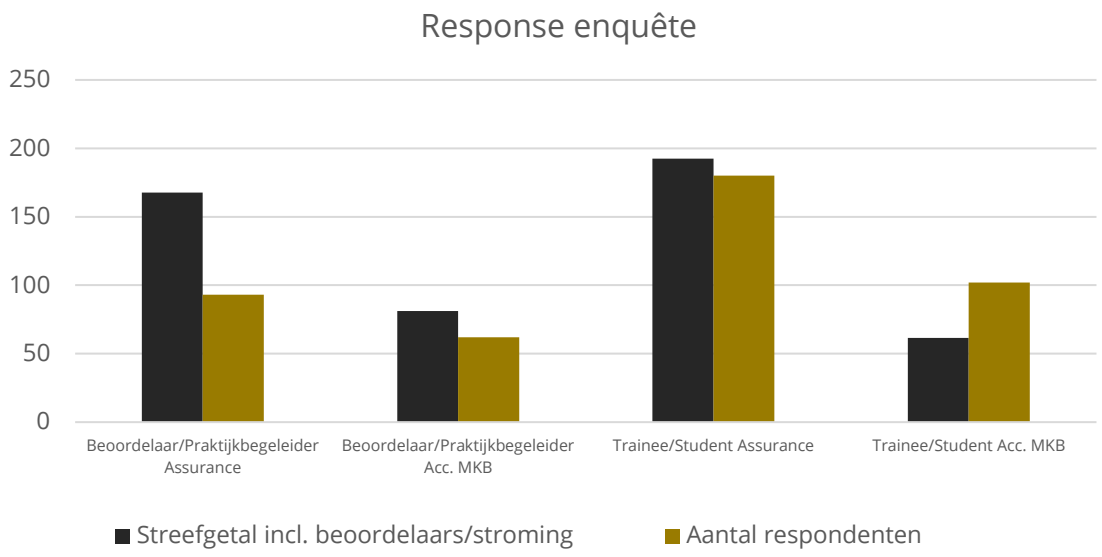

[4] De tweede indicator (opleidingen meer ruimte geven om hun eigen curriculum vorm te geven en zich te profileren) is bij de opleidingen zelf uitgevraagd.

Groepssessies

De groepssessies waren de laatste onderzoeksstap waarin we informatie verzamelden. In de sessies maakten we een verdiepingsslag op de eerste opbrengsten van de enquête. We verrijkten daarmee het beeld dat uit de enquête kwam.

In totaal hielden we vier groepssessies, met onderstaande samenstelling:

Doelgroep	Aantal deelnemers	Samenstelling
Studenten/trainees MKB en Assurance	Elf	Negen Assurance, twee MKB. Mix tussen grote en kleine kantoren en voortgang in de praktijkopleiding.
Praktijkbegeleiders MKB	Zes	Mix tussen Big-8 en niet-Big-8 kantoren, verschillende nevenfuncties en werkervaring.
Praktijkbegeleiders Assurance	Zeven	Verschillende nevenfuncties en werkervaring.
Examinatoren	Twaalf	Mix tussen MKB en Assurance, werkzaam binnen grote en kleinere kantoren, werkzaam voor verschillende onderwijsinstellingen.

Voor iedere groepssessie was een draaiboek beschikbaar. De inhoudelijke invulling van de sessie werd mede bepaald aan de hand van de enquêteresultaten voor deze specifieke groep.

1.3 Beperkingen van het onderzoek

Ontbreken van een nulmeting in 2016

De doelen van de eindtermen zijn (op één doel na) exclusief in overtreffende trap geschreven. Het gaat dan om woorden als ‘bevorderen’, ‘beter’ en ‘toekomstbestendiger’. De conclusie of de nieuwe eindtermen (al dan niet) de destijds beoogde doelstellingen realiseren vraagt daardoor om een vergelijking tussen twee situaties. Dit is echter de eerste uitvoering van deze evaluatie. Daardoor kunnen de onderzoeksresultaten niet één-op-één vergeleken worden met de ‘nul-situatie’ in 2016. De verbeteringen ten opzichte van vorige cohorten kan dus alleen met terugwerkende kracht uitgevraagd worden bij betrokkenen die destijds al werkzaam waren in het veld. Deze groep is beperkt in omvang, en in dit onderzoek konden gesprekspartners echter onvoldoende aangeven of vaardigheden en gedragsaspecten beter zijn dan voorheen het geval was.

Beperkt aantal respondenten in de enquête

Op basis van de volledige populatie hebben we het streefgetal met een betrouwbaarheidsniveau van 90% vastgesteld. Dit streefgetal is voor drie van de vier doelgroepen (net) niet behaald. De enquêteresultaten zijn daarom niet volledig representatief. De uitkomsten van de enquête zijn daarom gevalideerd in de werkgroepen.

Toeschrijven van verbeteringen aan de eindtermen of aan de maatschappelijke ontwikkelingen
In zes jaar is veel veranderd, zowel in de maatschappij als binnen het accountantsvak. Deze ontwikkelingen zijn niet los van elkaar te zien. Positieve ontwikkelingen in de opleidingen en de vaardigheden van studenten zijn daardoor niet exclusief toe te wijzen aan de gewijzigde eindtermen. Mogelijk hebben andere factoren hier ook invloed op gehad. Voor deze variabelen is in dit onderzoek niet gecontroleerd.

Samenspel tussen eindtermen en invulling daarvan
Veel respondenten zijn niet volledig op de hoogte van de specifieke eindtermen. Onderscheid maken tussen de eindtermen en de invulling die door de opleidingen gegeven wordt aan de eindtermen is daarmee uitdagend. In de beoordeling van de eindtermen beïnvloedt de invulling van de eindtermen daarmee ook de mening over de eindtermen zelf.

1.4 Opbouw van het rapport en leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft bondig de wijzigingen in de eindtermen in 2016 en de bijbehorende doelen. In **hoofdstuk 3** bespreken we per indicator de bevindingen en analyseren we deze. **Hoofdstuk 4** sluit af met een overkoepelende conclusie en aanbevelingen.

/ 2 Context herziening eindtermen 2016

Omdat de vaardigheden van startbekwame accountants aan moeten sluiten op de beroepspraktijk, op de actuele ontwikkelingen en op de verwachtingen van gebruikers van diensten van accountants, stelt CEA de eindtermen periodiek bij. In 2016 heeft een grote herziening plaatsgevonden.

2.1 Aanleiding herziening eindtermen 2016

De eindtermen voor de theorieopleiding dateerden uit 2008, die voor de praktijkopleiding uit 2011[5]. Binnen het veld was kritiek op de mate van detaillering van deze eindtermen. De mate van detaillering zou opleidingen belemmeren om zich te profileren. Daarnaast sloten de eindtermen onvoldoende aan op de actuele beroepspraktijk.

Onderstaande figuur vat kort het proces van de totstandkoming van de nieuwe eindtermen 2016 samen.

Figuur 2: Proces totstandkoming eindtermen 2016

2012
CEA laat onderzoek doen naar de gewenste aansluiting van de eindtermen bij de verwachtingen van gebruikers en opleiders. Er volgt advies over de toekomstige invulling van de accountantsopleiding en eindtermen.

2014
Op verzoek van CEA is in 2014 de Stuurgroep Herziening Eindtermen gestart met het herzien van de eindtermen voor de accountantsopleidingen.

2015
De eindtermen worden vastgesteld.

1 januari 2016
De nieuwe eindtermen zijn van kracht.

Vanaf 2017
Wijzigingen worden jaarlijks doorgevoerd in de eindtermen.

[5] De accountantsopleiding bestaat uit een theoriedeel en een praktijkdeel. Gemakshalve wordt in het rapport gesproken over de theorieopleiding en praktijkopleiding.

2.2 Belangrijkste veranderingen

De belangrijkste veranderingen in de eindtermen van 2016 omvatten:

- Het geven van invulling aan de wens om specifieke eindtermen te formuleren voor de oriëntaties Assurance en MKB.
- Specifieke aandacht voor de beroepshouding van de accountant, waarbij het bewustzijn van de maatschappelijke rol en reflecteren op het eigen gedrag essentieel zijn. Ook ligt de focus op gedragsaspecten en de snelle IT-ontwikkelingen.
- Het terugbrengen van het aantal eindtermen: Voor 2016 bestonden er 222 eindtermen voor het theoriegedeelte, en 63 voor de praktijk. Deze waren zeer gedetailleerd. Het aantal eindtermen werd toen teruggebracht naar 142.

Door de splitsing tussen Assurance en MKB is er binnen de Assurance-opleidingen relatief minder veranderd dan bij de MKB-oriëntatie.

2.3 Doelen van de herziening Eindtermen 2016

De herziening van de eindtermen in 2016 had verschillende doelen. Drie daarvan waren gericht op het inhoudelijk verbeteren van de aansluiting tussen de opleiding en het beroep, bijvoorbeeld op het gebied van professioneel gedrag en IT-skills van de trainees/accountants. Daarnaast waren er vijf doelen meer overkoepelend, bijvoorbeeld om het theorie- en praktijkdeel van de opleiding beter op elkaar te laten aansluiten. In het schema hieronder zijn de acht doelen weergegeven. Deze doelen zijn leidend voor het analysekader van het onderzoek. In het volgende hoofdstuk beschrijven we onze bevindingen op ieder van deze doelen.

Figuur 3: Doelstellingen van de eindtermen

/ 3 Bevindingen en analyse per doel

In hoofdstuk 2.3 zijn de acht doelen van de nieuwe eindtermen opgenomen. Deze doelen dienen tevens als het analysekader voor dit onderzoek (de zogenaamde 'indicatoren'). In dit hoofdstuk komen de acht doelen aan bod, en volgt een korte conclusie per indicator.

3.1 Aansluiting opleiding en werkpraktijk

Doel: Opleiding beter laten aansluiten op de diverse werkpraktijk.

Het overkoepelende beeld van aansluiting is positief
Uit de verschillende groepen – trainees, praktijkbegeleiders en examinatoren – komt het beeld naar voren dat de opleiding, en daarmee de eindtermen, goed aansluiten op de werkpraktijk. Praktijkbegeleiders en beoordelaars stellen dat de opleiding inhoudelijk aansluit op de verwachtingen van accountantsorganisaties gericht op Assurance en MKB. Beide oriëntaties vinden dat de studenten/trainees voldoende analytische vaardigheden hebben, over een goede professionele houding beschikken, voldoende kennis van wet- en regelgeving hebben en voldoende vakinhoudelijke kennis bezitten. Het minst positief zijn ze over de sociale vaardigheden van de studenten/trainees. Alsnog is een grote meerderheid wel te spreken over deze vaardigheden.

Er is vooral kritiek op IT- en datavaardigheden en het schrijven van verslagen
Over het algemeen zijn de eindtermen volgens trainees/studenten inhoudelijk relevant voor de werkpraktijk van accountants. Wel ziet een derde tot de helft van de MKB en Assurance trainees nog een lacune in hun eigen skills of ontbrekende onderdelen in de opleiding. Zo mist er volgens hen aandacht voor soft skills (Assurance). Het meest genoemd als lacune zijn data-analyse (Assurance) en IT-vaardigheden (MKB).[6] Voor de MKB-oriëntatie zijn assurance-opdrachten soms een knelpunt. Deels twijfelen studenten en trainees aan de relevantie ervan, en deels kunnen kantoren niet altijd de juiste opdracht of begeleiding bieden. Daarnaast domineert de onvrede over de huidige vorm waarin ontwikkeling vastgelegd moet worden (in verslagen) de gesprekken over wat overbodig is (Assurance). Dit betreft echter niet de eindtermen, maar de invulling daarvan door de opleiding.

Aansluiting van MKB-oriëntatie wordt iets positiever gewaardeerd dan bij Assurance
De werkpraktijk van de accountant is divers, en blijft continu aan verandering onderhevig. De eindtermen hebben daarom ook ten doel om de opleiding goed aan te laten sluiten op deze zeer diverse werkpraktijk. Hiertoe zijn er voor beide oriëntaties apart, specifieke eindtermen geformuleerd. Dit wordt door alle respondenten – van trainees tot praktijkbegeleiders – positief gewaardeerd. Ze geven aan dat de oriëntatie-specifieke competenties die een trainee in de opleiding meekrijgt, beter passend zijn bij de werkpraktijk dan voorheen. Met name voor de MKB-oriëntatie geldt dat hier een positief verschil zichtbaar is volgens respondenten.

[6] In hoofdstuk 3.5 bespreken we de last die verslagen met zich meebrengen, in hoofdstuk 3.7 gaan we nader in op de IT.

Figuur 4: Aansluiting op de werkpraktijk

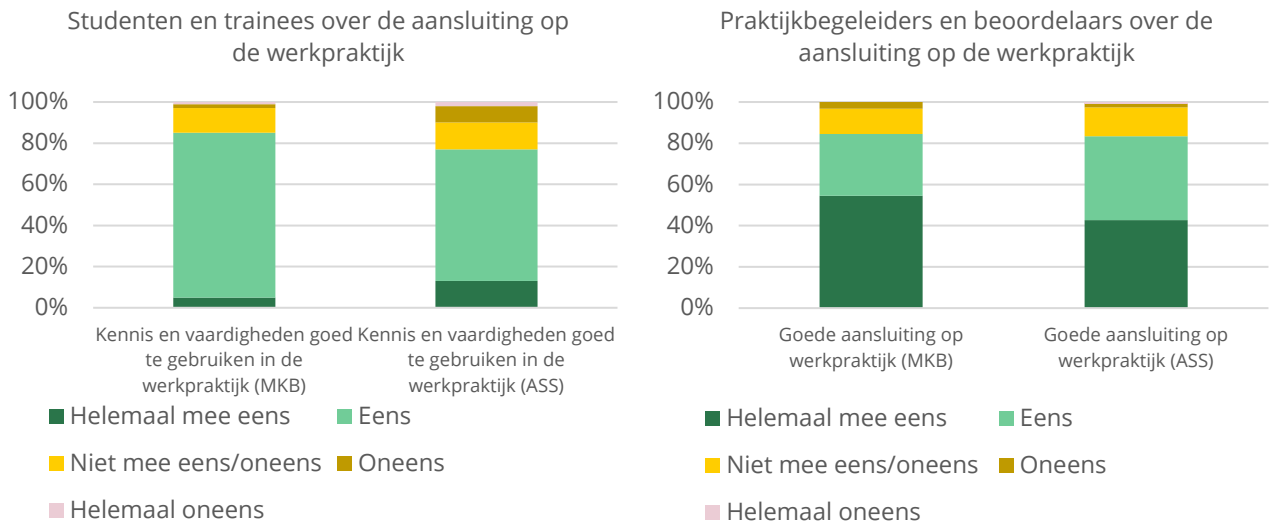

Ook vraag naar meer diversiteit in studieachtergrond
Examinatoren in de groepssessies geven aan dat het beroep dusdanig breed is, dat de accountant in zeer diverse contexten terecht kan komen. Dat vraagt veel van de accountant en de opleiding (en eindtermen) zelf. De aansluiting is daardoor een ingewikkelde puzzel. Een deel van hen pleit er daarom voor om diversiteit te bevorderen. Het gaat dan voornamelijk om diversiteit in de studieachtergrond van de student, waarbij de achtergrond wel al aansluiting heeft op de werkpraktijk.

Analyse indicator aansluiting opleiding en werkpraktijk

Uit het onderzoek komt het eenduidige beeld naar voren dat de opleiding goed aansluit op de diverse werkpraktijk. Niet alle respondenten zijn in staat om dit te vergelijken met de 'oude' eindtermen, maar impliciet tonen de uitkomsten aan dat de opleiding beter aansluit op de werkpraktijk dan voorheen. Voor de introductie van de nieuwe eindtermen bestond er immers onvrede over de aansluiting.

Tegelijkertijd moeten we onderscheid maken tussen de aansluiting van de opleiding op de werkpraktijk, en – onderliggende norm – de opgedane vaardigheden van de trainees. In sommige gevallen (bijvoorbeeld rondom IT, zie hoofdstuk 3.7 van dit rapport) vinden de praktijkbeoordelaars en/of examinatoren de vaardigheden onvoldoende. Dat zegt echter niet per definitie dat de eindtermen daarmee onvoldoende aansluiten bij de werkpraktijk.

Ondanks de positieve uitkomsten van deze indicator blijven studenten, praktijkbegeleiders en examinatoren op specifieke punten kritisch. Onder andere over het opnemen van assurance-opdrachten in de MKB-oriëntatie. De eindtermen schrijven nu deze assurance-opdrachten nog voor. Ook geeft een aantal examinatoren aan meer studie-achtergronden toe te laten tot de opleiding. Door de focus van eindtermen op boekhouding en de rigiditeit van de eindtermen zitten instromers met veel deficiënties, terwijl hun vooropleiding wel al deels aansluit op de werkpraktijk.

3.2 Profilering

Doel: Opleidingen meer ruimte geven om hun eigen curriculum vorm te geven en zich te profileren.

Eén van de kritiekpunten op de 'oude' eindtermen was dat ze weinig ruimte boden voor eigen invulling van de opleiding door de betrokken onderwijsinstelling. Met weinig bewegingsruimte werd het complex voor instellingen om zich te differentiëren van andere instellingen met een accountantsopleiding. De nieuwe eindtermen zouden de opleidingen daarom meer ruimte moeten geven om het eigen curriculum vorm te geven.

De oriëntatie Assurance kan de eindtermen kwijt in het curriculum
De perceptie van opleidingsmanagers ten opzichte van de ruimte die de eindtermen bieden om het eigen curriculum samen te stellen verschilt per oriëntatie. Over het algemeen menen opleidingsmanagers vanuit de oriëntatie Assurance dat ze alle eindtermen kwijt kunnen in hun curriculum. De gesprekspartners stellen inhoudelijk niet beperkt te worden door de eindtermen. Bijna alle gesprekspartners zien zelfs meer ruimte voor eigen invulling of profilering dan onder de oude eindtermen (voor 2016).

Bij de MKB-oriëntatie is het beeld gemengd
De meningen binnen de MKB-oriëntatie zijn minder eenduidig; de helft van de instellingen geeft aan weinig bewegingsruimte te ervaren onder de nieuwe eindtermen, terwijl de andere helft voldoende ruimte voelt. Slechts één instelling geeft aan meer ruimte dan voorheen te ervaren. Opleidingen wijzen hierbij naar het veelvoud van het aantal eindtermen en de formulering van een aantal eindtermen. Het gaat dan bijvoorbeeld om eindtermen die zeer gedetailleerd omschreven zijn. Of eindtermen die juist multi-interpretabel zijn, waardoor onzekerheid bestaat over wanneer voldaan is aan de eindtermen.

Er is kritiek op het 'stapelen'
Opleidingsmanagers van zowel de MKB- als Assurance-oriëntatie geven daarbij aan te ervaren dat het aantal verplichtingen binnen het curriculum toeneemt, zonder dat andere thema's afgeschaald worden. Ook dit vermindert de ruimte voor eigen inbreng in het curriculum. Op dit zogenaamde 'stapeleffect' gaan we in hoofdstuk 3.5 nader in.

Ondanks bezwaren profileren opleidingen zich
Ondanks de kritiek profileren zowel de MKB als Assurance oriëntatie zich binnen het landschap; nagenoeg elke onderwijsinstelling heeft een thema, visie of focus waarmee ze zich wil onderscheiden van andere opleidingen[7]. Bijvoorbeeld de verregaande integratie van praktijk en theorie. Of de nadruk op niet-financiële informatie, IT, ethiek of adviesvaardigheden.

[7] Of de opleidingen daadwerkelijk succesvol zijn in het profileren viel buiten de scope van dit onderzoek.

Analyse indicator profilering

De ruimte die opleidingen hebben om zich te profileren wordt door de MKB-oriëntatie als beperkt ervaren. Deels is dit te wijten aan de systematiek van de eindtermen. Eindtermen volgen de actualiteit, en met de introductie van nieuwe thema's wordt de ruimte voor eigen invulling steeds beperkter. Als profilering een speerpunt is en moet blijven, zouden er ook thema's uit de eindtermen en opleidingen moeten worden gehaald of structureel worden geïntegreerd in bestaande vakken.

Alhoewel elke opleiding zich wel profileert, herkent de MKB-oriëntatie in beginsel niet dat ze meer ruimte dan voorheen heeft om het eigen curriculum vorm te geven. De eindtermen worden binnen deze groep in een aantal gevallen zelfs als remmend ervaren. Binnen deze groep bestaat parallel zowel behoefte aan meer ruimte als aan meer duidelijkheid. Dat is mogelijk te wijten aan generieke eindtermen die wel sturend zijn door de termen 'zoals' en 'bijvoorbeeld'. Dat creëert in sommige gevallen onduidelijkheid voor onderwijsinstellingen; in hoeverre moeten ze zich committeren aan een voorbeeld? Onderwijsinstellingen komen zo klem te zitten tussen gedetailleerde eindtermen enerzijds en multi-interpretabele eindtermen anderzijds.

3.3 Aansluiting theorie- en praktijkdeel

Doel: Het theorie- en het praktijkdeel van de opleiding beter op elkaar laten aansluiten.

De eindtermen die in 2016 geïntroduceerd werden omvatten zowel eindtermen voor de theorie- als de praktijkopleiding. Daarmee was CEA voornemens om de integratie van theorie en praktijk te faciliteren. Het stimuleren van de integratie van theorie en praktijk is dan ook één van de drie speerpunten geformuleerd door CEA.

Er zijn uiteenlopende visies over het samenspel van theorie- en praktijkopleiding
De meningen binnen het veld zijn zeer verdeeld over hoe praktijk en theorie op elkaar aan moeten sluiten.[8] De twee veelvoorkomende geluiden zijn enerzijds een eerdere integratie van theorie en praktijk, waarbij de twee opleidingen parallel of sneller na elkaar starten. Anderzijds wordt er juist gepleit voor (meer) volgordelijkheid in theorie en praktijk, waarbij de theorie een bepaalde tijd voorloopt op de praktijk.

Er is geen gemeenschappelijk beeld over het beste startmoment van de praktijkopleiding
Momenteel gaan kantoren verschillend om met de startdatum (ten opzichte van de theorieopleiding) van trainees. De startdatum wordt individueel afgestemd per trainee. Er is ook in dit onderzoek geen

[8] De aansluiting theorie en praktijk ligt ook op andere tafels, daarom gaan we in dit rapport voornamelijk in op de aansluiting van theorie en praktijk in het kader van de eindtermen.

eenduidig beeld tussen trainees, praktijkbegeleiders en examinatoren onderling over wat wenselijk is. Wel levert het verschillende startpunt soms problemen op. Bijvoorbeeld in de privésfeer van de trainee of rondom de arbeidsmarktpositie van het kantoor.[9]

De eindtermen bieden ruimte voor de verbinding tussen theorie en praktijk
Opleidingsmanagers zien dat het samenspel tussen de theorie en praktijk meer aandacht krijgt sinds 2016. De eindtermen spelen daar een rol in, maar ook andere inspanningen (zoals het geïntegreerde slotexamen en de introductie van het referaat) zijn van belang. Volgens opleidingsmanagers heeft (onder meer) de invoering van de eindtermen bijgedragen aan de verbinding tussen praktijk en theorie. Ze bieden ruimte om theorie en praktijk te verbinden, bijvoorbeeld door het van betrekken expertise uit het werkveld en de integratie van theorie en praktijk in hun toetsingsmethoden. In sommige gevallen wordt echter ervaren dat er onvoldoende ruimte is om zelf invulling te geven aan *hoe* de opleiding praktijk en theorie wil combineren.

Tevredenheid over de toepassing van theorie in de praktijk, vice versa minder
Praktijkbegeleiders, beoordelaars, studenten en trainees zijn gemiddeld zeer tevreden over de toepassing van theorie in de praktijk. Praktijkbegeleiders van trainees die voor Big 4- (Assurance) en Big 8-(MKB) kantoren werken zijn daarin positiever dan begeleiders van andere kantoren en beoordelaars. Waar er tevredenheid is over de toepassing van de theorie in de praktijk, zijn opleidingsmanagers nog kritisch op het terugbrengen van de praktijkervaring naar het klaslokaal.

Figuur 5: Trainees/studenten over de aansluiting van theorie en praktijk

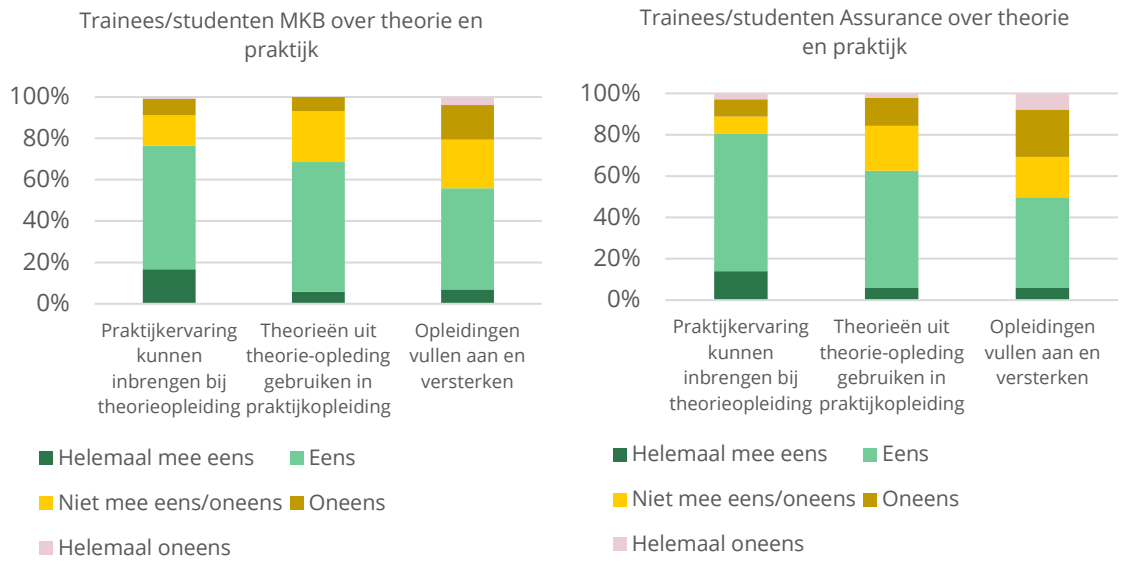

[9] De voordelen van maatwerk zijn in deze evaluatie niet onderzocht.

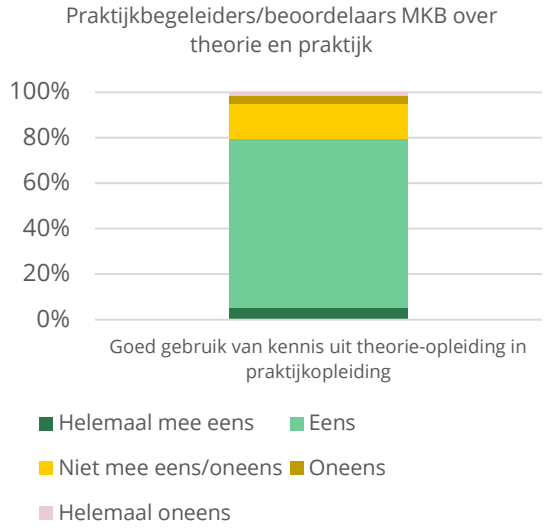

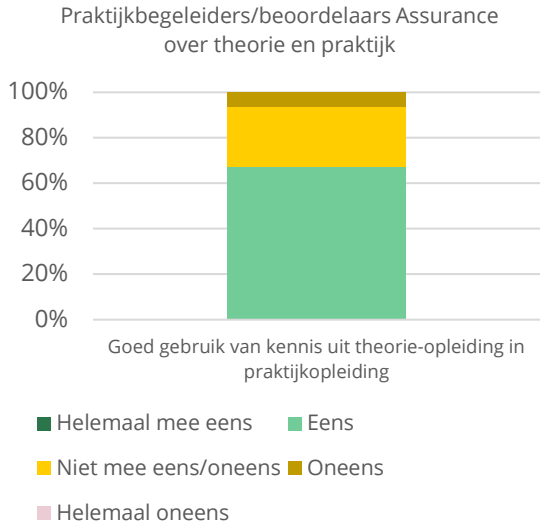

Studenten zijn kritisch op de manier waarop opleidingen elkaar versterken
De twee sporen (theorie en praktijk) liggen volgens een deel van de opleidingsmanagers en examinatoren dichter bij elkaar dan voorheen. Desondanks blijven opleidingsmanagers kritisch op de communicatie tussen de (begeleiding binnen de) theorie- en praktijkopleiding. Studenten herkennen dit ook, zij beschrijven de opleidingen als twee separate organen. De begeleiding heeft weinig contact met elkaar, wat ook voor herhaling in het werk zorgt. Over de manier waarop opleidingen elkaar aanvullen en versterken zijn ze dan ook relatief ontevreden.

Analyse indicator aansluiting theorie en praktijk

In het veld leven verschillende visies en opvattingen over de gewenste aansluiting tussen theorie en praktijk. Dit maakt het lastig om te beoordelen in hoeverre deze aansluiting goed is en door de herziening van de eindtermen is verbeterd. Wat 'goed' verschilt op dit thema sterk onder respondenten. Bovendien wordt dit momenteel op andere tafels besproken.

Met betrekking tot de eindtermen is er consensus dat de theorie goed toegepast wordt in de praktijk. Er is nog wel ruimte voor verbetering om de praktijk ook weer mee terug te nemen naar het klaslokaal. Hierbij zijn docenten gebonden aan de groepsdynamiek en ervaring binnen een groep. Als er weinig ervaring is in een groep, wordt er ook weinig ingebracht. Het terugbrengen van de praktijk is daarmee sterk afhankelijk van de ervaringen van studenten zelf, zowel hun inzet als de kansen die ze krijgen in de praktijkopleiding. Dit punt hangt dus niet direct samen met de eindtermen.

De eindtermen hebben geholpen in de verbinding tussen theorie en praktijk. Desondanks zijn vooral studenten nog ontevreden over de verbinding. Zij ervaren de directe lasten van het ontbrekende contact tussen de twee onderdelen. Betere contacten en afstemming helpen tevens om de studiedruk te verlagen en de aantrekkelijkheid van de opleiding te vergroten.

3.4 Integratie van vakken

Doel: Bevorderen van integratie van materie tussen verschillende vakken

Met het oog op de conceptuele vaardigheden van de student zouden de nieuwe eindtermen ruimte moeten bieden in onderwijsprogramma's om integratie tussen vakken te effectueren.

Opleidingen hebben al aandacht voor integratie, en hebben nog grotere ambities
Opleidingen werken al enige jaren actief aan de integratie van verschillende vakken en vakgebieden. Sommige instellingen hebben een aparte integratiemodule of een 'integratievak'. Anderen hebben specifieke thema's (zoals IT en ethiek) verwerkt in de hoofdvakken of integreren verschillende vakgebieden in casussen. Ondanks deze inspanningen geeft een groot deel van de opleidingen aan dat ze de wens hebben om meer aandacht te geven aan de integratie van materie. Het gaat dan om de integratie van de 'zachtere' onderwerpen. In specifieke gevallen vindt integratie in mindere mate plaats omdat een apart 'integratievak' de opleiding nog voller maakt, terwijl de (maatschappelijke) ontwikkelingen al steeds vaker om uitbreiding vragen.

Er is geen consensus over of studenten en trainees goed dwarsverbanden kunnen leggen
Een meerderheid van de studenten en trainees vindt momenteel dat er voldoende aandacht is voor integratie tussen de vakken. Een vijfde van de studenten vindt echter nog wel dat dit ontbreekt. Desondanks zijn trainees wel van mening dat ze dwarsverbanden tussen de verschillende vakgebieden in de opleiding goed kunnen leggen. Vooral MKB-trainees die voor andere kantoren dan de Big-8 werken geven aan dat ze goed dwarsverbanden kunnen leggen.

Praktijkbegeleiders en beoordelaars zijn daarentegen gematigd enthousiast over de vaardigheid van trainees om dwarsverbanden te leggen. Zij verklaren in de gesprekken dat trainees veel voor het eerst doen, en de koppeling tussen vakgebieden daarom nog niet kunnen maken. Praktijkbegeleiders zien hier daarom ook voor zichzelf een taak weggelegd.

Figuur 6: Trainees en studenten over de integratie tussen vakgebieden

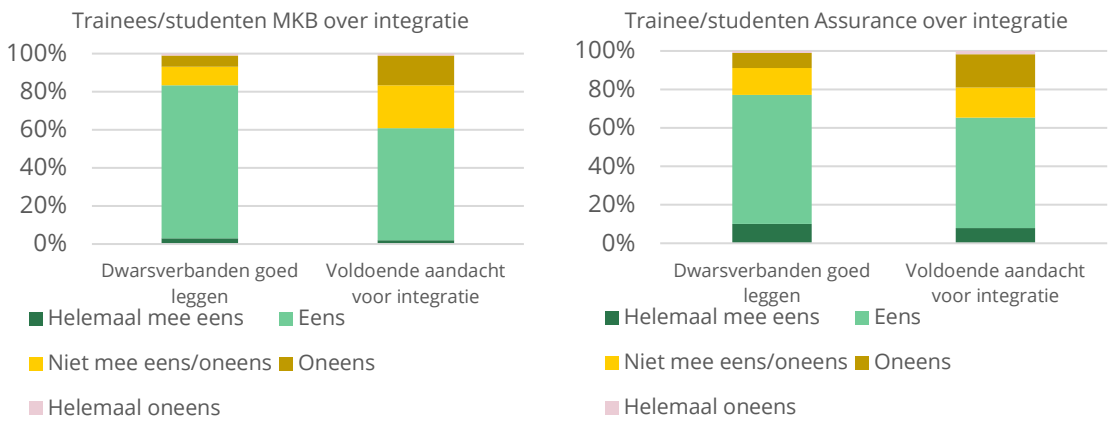

Figuur 7: Praktijkbegeleiders en beoordelaars over dwarsverbanden leggen

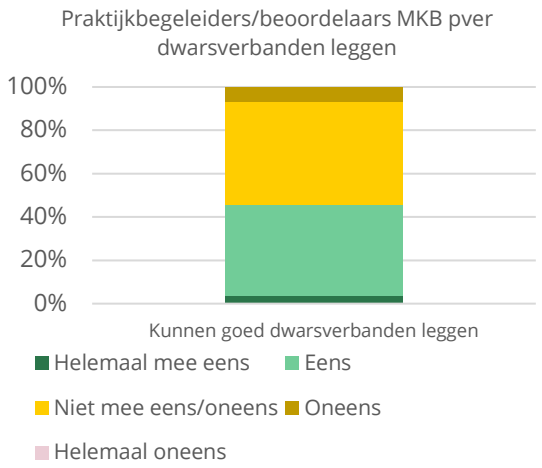

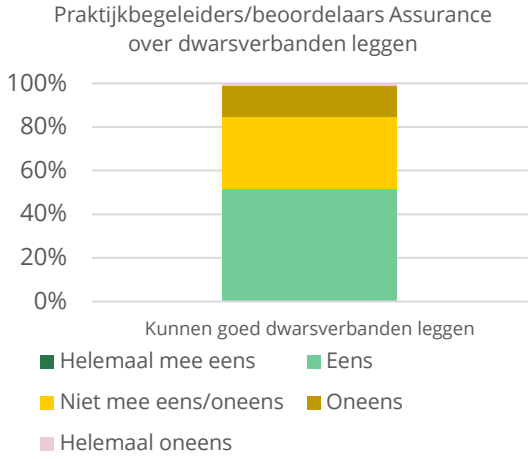

Analyse indicator integratie

Over het algemeen geven opleidingen aan hard te werken aan de integratie van vakgebieden in de opleiding; studenten vinden de integratie voldoende. Destijds zijn vakken als IT en corporate governance opgenomen in de eindtermen van verschillende vakgebieden, waardoor de samenhang tussen materie wordt versterk. In de praktijk is ook zichtbaar dat bepaalde onderwerpen daadwerkelijk in meerdere vakken terugkomen. De wens van instellingen om hun vakintegratie in de opleiding te verbeteren, strandt sneller op praktische bezwaren dan op de eindtermen. Heel praktisch is bijvoorbeeld de vraag welke mogelijkheden vakdocenten hebben om ook onderdelen uit een ander vak te doceren.

De wens om integratie verder door te voeren zou aansluiten bij de mening van praktijkbegeleiders en beoordelaars, waarvan het percentage dat vindt dat het leggen van dwarsverbanden al op niveau is relatief laag is. Desondanks is het de vraag of dit percentage significant zal stijgen door extra aandacht voor integratie in de theorie-opleiding: trainees voeren handelingen voor het eerst uit in de praktijkopleiding en hebben hier de juiste ondersteuning in nodig.

Door de praktijk te betrekken in de theorieopleiding vindt integratie van vakgebieden nagenoeg automatisch plaats. Vooral de MKB-oriëntatie heeft hier baat bij. Opvallend is ook dat MKB-trainees die *niet* bij Big-8 kantoren werken vaker vinden dat ze goed dwarsverbanden kunnen leggen. Een mogelijkheid is dat zij meer mogelijkheden krijgen in de praktijk om verschillende vakgebieden te combineren, bijvoorbeeld door de omvang van hun organisatie.

3.5 Studeerbaarheid en aantrekkelijkheid

Doel: De opleiding tot accountancy is studeerbaar en aantrekkelijk voor studenten.

Het doel van de nieuwe eindtermen was om, naast een gedegen en kwalitatief hoogwaardig opleiding, ook een attractieve *en* studeerbare opleiding te zijn[10]. Dat betekent dat de opleiding zo ingericht is dat het voor studenten goed mogelijk is om de opleiding te volgen en te slagen, bijvoorbeeld doordat vakken en onderdelen op elkaar aansluiten en de studiedruk draaglijk is.

Studenten en trainees ervaren een hoge studielast
Studenten en trainees zeggen over dit onderwerp dat ze de studielast van de opleiding als zeer hoog ervaren. Dat geldt zowel voor de studielast van de theorieopleiding, de praktijkopleiding als de combinatie theorie- en praktijk. De algemene indruk is dat de theorieopleiding erg vol zit, en daardoor soms onvoldoende tijd beschikbaar is om de diepte in te gaan. Volgens een ruime meerderheid van de studenten staat de studeerbaarheid dan ook onder druk; praktijkbegeleiders en beoordelaars herkennen dit. Tegelijkertijd lijken MKB-trainees minder (zware) studielast te ervaren. De ervaren studeerbaarheid hangt in de praktijk af van een aantal factoren:

- De oriëntatie: Alhoewel studeerbaarheid in beide oriëntaties onder druk staat, lijkt dit effect groter bij trainees van de Assurance-oriëntatie.
- De werkgever: Studenten werkzaam voor de Big-4 en Big-8 kantoren vinden aanzienlijk vaker dat de studielast niet goed te doen is[11].
- Het aantal deficiënties: Het wegwerken van deficiënties is volgens studenten in vele gevallen complex en brengt onnodige druk mee door herhaling in de verplichte stof.

[10] Zie: Eindtermen Accountantsopleidingen 2016, december 2015.
[11] Big-4 kantoren zijn Deloitte, EY, KPMG en PWC. Big-8 kantoren zijn Deloitte, EY, KPMG, PWC, BDO, Baker Tilly, Mazars en Grant Thornton.

Figuur 8: Studielast volgens studenten en trainees

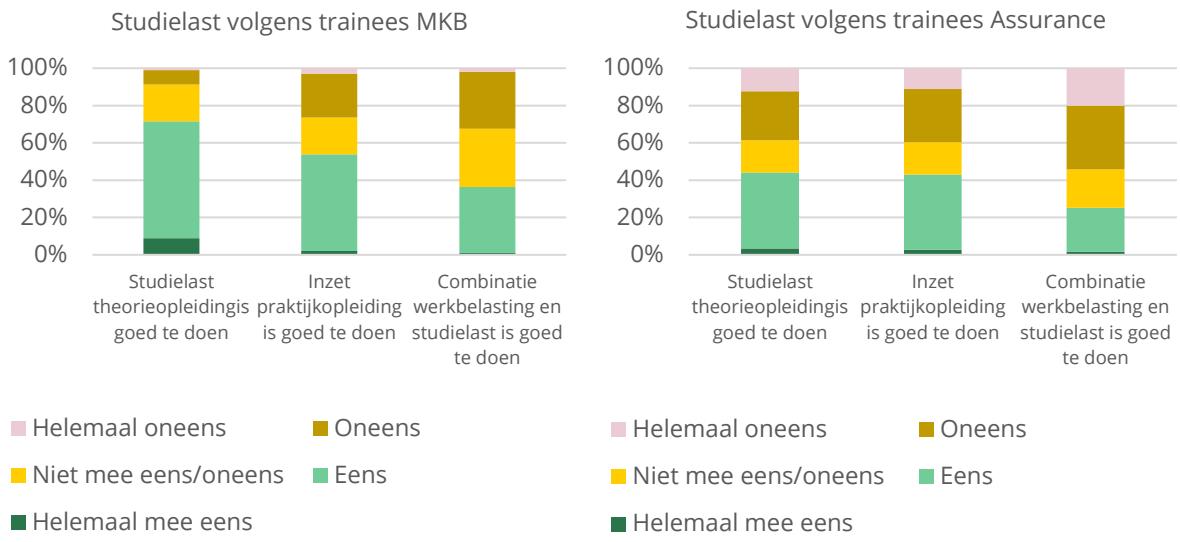

Het grote aantal verslagen draagt bij aan de onvrede rondom studeerbaarheid
Eén van de onderdelen die de studeerbaarheid van de opleiding doet afnemen zijn de omvangrijke verslagen die studenten schrijven ter verantwoording van hun ontwikkeling. Veel studenten, trainees, praktijkbegeleiders en examinatoren (voornamelijk uit de Assurance-oriëntatie) zien dit als een tijdrovende bezigheid met beperkte toegevoegde waarde. Alhoewel trainees en studenten veelal inhoudelijk achter het volgen van de ontwikkeling staan, is de vorm volgens hen minder geschikt. Ook praktijkbegeleiders en beoordelaars herkennen dit; de verslaglegging brengt verzwarende elementen met zich mee. Door het grote aantal omvangrijke verslagen komt het proces van zorgvuldig feedback geven eveneens onder druk te staan. Toch hebben de verslagen ook een aantal positieve effecten. Ze brengen de beperkte schrijfvaardigheden van trainees aan het licht en hebben ze er volgens praktijkbegeleiders toe geleid dat het stageproces serieuzer genomen wordt.

Studeerbaarheid wordt ook beïnvloed door 'stapelen' van thema's
Een tweede factor die de studeerbaarheid volgens de betrokken doelgroepen – opleidingsmanagers, studenten/trainees, praktijkbegeleiders/beoordelaars en examinatoren – beïnvloedt is het zogenaamde 'stapelen'. Maatschappelijk relevante onderwerpen en ontwikkelingen (zoals duurzaamheid) worden volgens hen toegevoegd aan de opleiding, zonder dat er van andere thema's uit het curriculum afscheid genomen wordt. Dit beïnvloedt de mogelijkheid tot profilering, maar bovenal ook de studeerbaarheid en aantrekkelijkheid van de opleiding.

Analyse indicator studeerbaarheid en aantrekkelijkheid

Over het algemeen ervaren studenten/trainees dat de studeerbaarheid van de opleiding onder druk staat. Dat effect is sterker voor de Assurance-oriëntatie dan voor de oriëntatie MKB. Zij worden daarin gesteund door de ervaringen van opleidingsmanagers, praktijkbegeleiders en beoordelaars. Dat heeft deels te maken met het grote aantal (omvangrijke) verslagen dat in de praktijk wordt gevraagd van de trainee. De vorm van toetsing en dossiervorming ligt echter niet vast in de eindtermen. Evenmin wordt voorgeschreven dat verslagen verplicht zijn.

Er lijken zorgen te zijn binnen het veld over de studeerbaarheid van de opleiding. Het accountantsberoep hangt in grote mate samen met de maatschappelijke context en bijbehorende ontwikkelingen. De eindtermen moeten ruimte bieden om mee te bewegen met deze ontwikkelingen, en de opleiding duurzaam in te richten. Duurzaam en toekomstbestendig houdt ook in dat het vak en de opleiding voldoende studenten kan aantrekken. Het is daarom van belang om kritisch te zijn welke ontwikkelingen opgenomen worden in de eindtermen en of thema's afgeschaald of ingebed kunnen worden. Daarmee wordt ook de studeerbaarheid van de opleiding geborgd. CEA heeft de eindtermen inmiddels meerdere malen herzien. Er zijn daarbij echter beperkt thema's toegevoegd.

3.6 Conceptueel vermogen

Doel: Accountants toekomstbestendiger maken met versterkte conceptuele vermogens

De complexiteit van het vak en de constante stroom aan ontwikkelingen maakt dat de conceptuele vorming van accountants centraal staat in de eindtermen. Conceptuele vermogens omvat in deze context onder meer het kunnen reflecteren en het lerend vermogen van de trainee/student.
De nadruk zou moeten liggen op conceptuele vorming en modellen, en in mindere mate op herhaalde toepassing van regels en standaarden.

Conceptuele vorming staat centraal in de theorieopleiding
Opleidingsmanagers geven aan actief aandacht te besteden aan conceptuele vorming, zodat studenten ook in atypische situaties kunnen acteren. Daarom zeggen instellingen concepten centraal te stellen, alhoewel dat niet in alle gevallen haalbaar blijkt. Voor sommige vakken blijft het leren van regels en standaarden alsnog noodzakelijk. Bij de MKB-oriëntatie komt de conceptuele vorming daarnaast ook terug in de beroepsproducten. Opleidingen hebben niet altijd zicht op hoe het conceptuele denken in de praktijk benut wordt en landt.

Trainees kunnen voldoende reflecteren op hun eigen vaardigheden
Studenten en trainees vinden dat ze goed kunnen reflecteren op hun eigen vaardigheden. Een groot deel van de studenten is van mening dat dit echter niet te wijten is aan de basis die ze hebben meegekregen rondom reflectie in de opleiding. Praktijkbegeleiders en beoordelaars zien ook dat trainees goed in staat zijn om te reflecteren op eigen ervaringen en om hier van te leren.

Zij zijn, voor de MKB-oriëntatie met name de Big-8 kantoren, eveneens positief over de vaardigheid van studenten om feedback te geven en ontvangen

Over het algemeen is er tevredenheid over conceptuele vaardigheden
Studenten en trainees beoordelen hun eigen conceptuele vaardigheden als voldoende. Ze zijn ook van mening dat de theorieopleiding hen voldoende concepten meegegeven heeft en dat ze goed om kunnen gaan met nieuwe situaties. Kritischer zijn voornamelijk Assurance-trainees op de basis die de praktijkopleiding biedt om met complexe situaties om te gaan.

Praktijkbegeleiders en beoordelaars– alhoewel in minder sterke mate – ondersteunen dat de conceptuele vorming van studenten en trainees voldoende is. Zij waarderen in het bijzonder dat studenten/trainees zich snel nieuwe vaardigheden toe-eigenen.

Verschillende examinatoren zijn kritischer op de conceptuele vaardigheden
Reflecterend op de enquêteuitkomsten merken verschillende examinatoren op dat er ruimte is om de conceptuele vermogens van studenten te verbeteren. Het gaat daarbij om het lerende vermogen, het kunnen reflecteren op zichzelf en het kunnen stellen van de 'waarom-vraag'. Ze wijten dit aan het gebrek van ervaring en training. Meer ervaring helpt in het ontwikkelen van het lerende vermogen en het toepassen van concepten in de praktijk.

Figuur 9: Trainees/studenten over conceptuele vorming

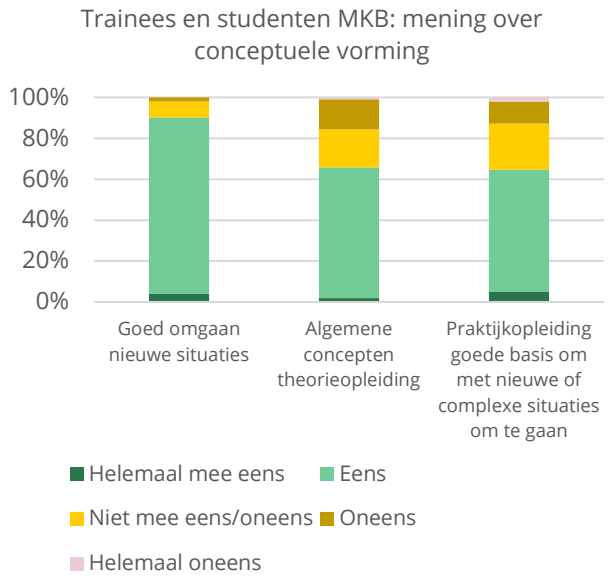

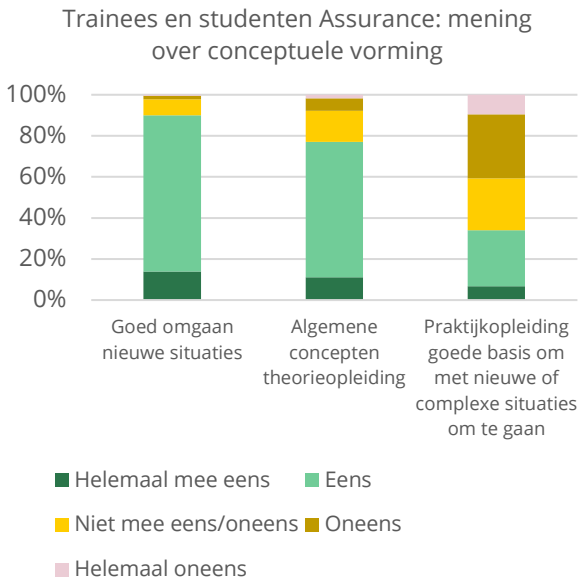

Figuur 10: Praktijkbegeleiders/beoordelaars over conceptuele vorming

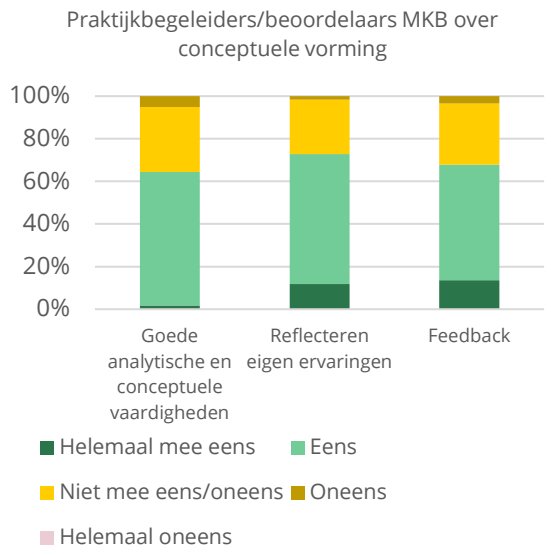

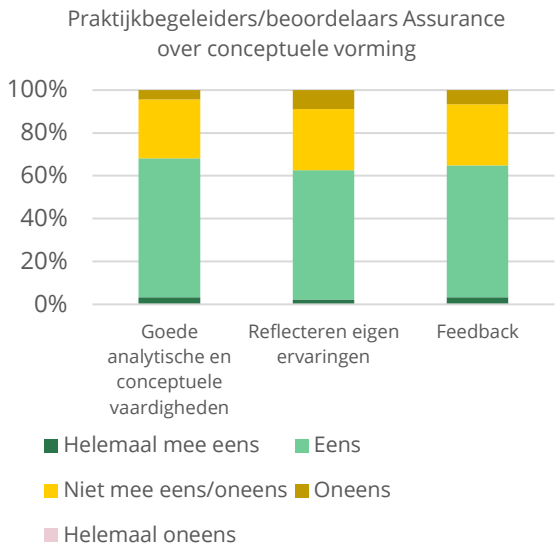

Analyse indicator conceptuele vaardigheden

Het overkoepelende beeld is positief over de conceptuele- en reflectieve vaardigheden van trainees. De conceptuele vorming staat centraal in de theorieopleiding. Over het algemeen zijn de verschillende doelgroepen vervolgens ook tevreden over de conceptuele vaardigheden van studenten en trainees. Desondanks vinden trainees niet dat dit volledig aan de opleiding te wijten valt. Verschillende examinatoren sluiten zich hier indirect bij aan; zij stellen dat meer ervaring en training helpt in het ontwikkelen van het conceptuele vermogen.

De werkplek is van grote invloed op de conceptuele vaardigheden van de trainee; afhankelijk van de gesprekken die een trainee mag bijwonen of voeren vormt het conceptuele vermogen zich.

De uitkomsten rondom de conceptuele vaardigheden van studenten zijn positief. Desondanks is er onvoldoende bewijs om te kunnen concluderen wat de veranderingen zijn op dit vlak ten opzichte van de periode voor 2016.

3.7 IT

Doel: Accountants toekomstbestendiger maken door ze in staat te stellen goed om te gaan met (de snelle ontwikkeling van) de IT.

Eén van de speerpunten in 2016 was om aan te sluiten bij de snelle ontwikkeling in de IT. Door de ontwikkelingen is ook de visie op de verbinding tussen de accountant en IT gewijzigd. IT is inmiddels onlosmakelijk verbonden met het accountantsberoep. In deze paragraaf omvat het concept 'IT' zowel IT als onderdeel van het object van de controle, als het gebruik van IT en data-analyse bij het uitvoeren van de controle.

De eindtermen volgen de (IT-)ontwikkelingen
Omdat de opleidingen en eindtermen volgen op de ontwikkelingen, hadden verschillende opleidingen IT als onderdeel van de controle en bijkomende IT-vaardigheden al omarmd voordat de nieuwe eindtermen geïntroduceerd werden[12]. Voor opleidingen hebben de eindtermen voornamelijk een verdieping van het vakgebied betekend. De nieuwe eindtermen zijn volgens opleidingsmanagers faciliterend geweest in het inpassen/verdiepen van IT in het curriculum. IT wordt soms als apart vak gegeven of ingevlochten in andere vakken. Bij sommige opleidingen is het een combinatie van beide.

Alle groepen zien nog ruimte voor verbetering rondom IT- en data-analyse
Opleidingsmanagers geven aan lastig te kunnen reflecteren op de IT-vaardigheden van studenten. Praktijkbegeleiders en beoordelaars hebben daar meer zicht op. Zij zijn over het algemeen onvoldaan met de IT-vaardigheden van studenten. Studenten kunnen onvoldoende de IT-omgeving van de klant doorgronden en ook onvoldoende IT-audittechnieken toepassen bij het uitvoeren van de controle.

Deze bevindingen sluiten aan bij de perceptie van de student: zij zijn eveneens relatief vaak ontevreden met hun vaardigheden om de IT-omgeving van klanten te kunnen beoordelen of om IT-audittechnieken goed toe te kunnen passen. Hier zijn studenten die voor Big-4 kantoren werken ontevredener over hun eigen vaardigheden.

Trainees missen de diepgang en toepasbaarheid van IT-vaardigheden
In lijn met bovenstaande bevindingen wordt IT dan ook gezien als de nummer-één lacune in het curriculum. Zowel over het doorgronden van de IT-omgeving als over het gebruik van IT bij het uitvoeren van de controle (bijvoorbeeld door middel van data-analyse) bestaat onvrede. Studenten en trainees herkennen dat opleidingen steeds meer aandacht aan IT geven, maar missen diepgang en de praktische toepassing van deze vaardigheden in de praktijk. Bijvoorbeeld tot waar de verwachtingen voor de accountant reiken, wanneer je een IT-specialist moet inzetten, welke risico's daaraan verbonden zijn en hoe de samenwerking er vervolgens uitziet.

Verschillende examinatoren sluiten zich daarbij aan: ze pleiten dat de IT-kennis wel aanwezig is, maar dat de toepassing daarvan achterblijft. Verschillende praktijkbegeleiders en beoordelaars zien de loskoppeling van IT (als apart vak) binnen de opleiding als de reden voor het gebrek aan de

[12] Voor een klein aantal opleidingen was de aandacht voor IT nieuw.

mogelijkheid van toepassing van vaardigheden: studenten zouden IT als een apart onderdeel zien dat behaald moet worden. De eindtermen dicteren echter niet dat IT als apart vak gedoceerd moet worden.

Zowel studenten als examinatoren vragen mede daarom aandacht voor meer nadruk op data-analyse in de opleiding en toepassing van IT.

Figuur 11: Praktijkbegeleiders en beoordelaars over IT

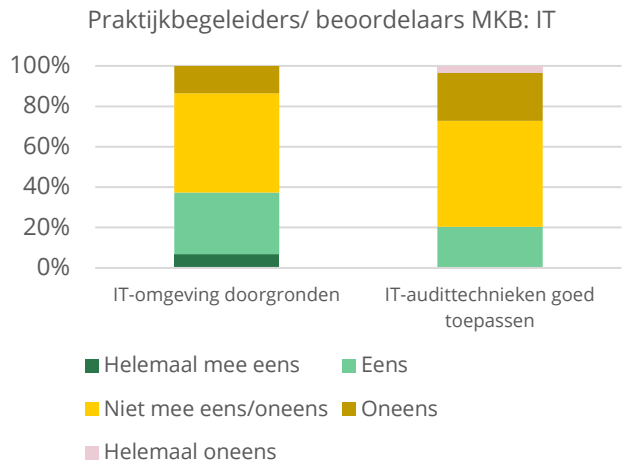

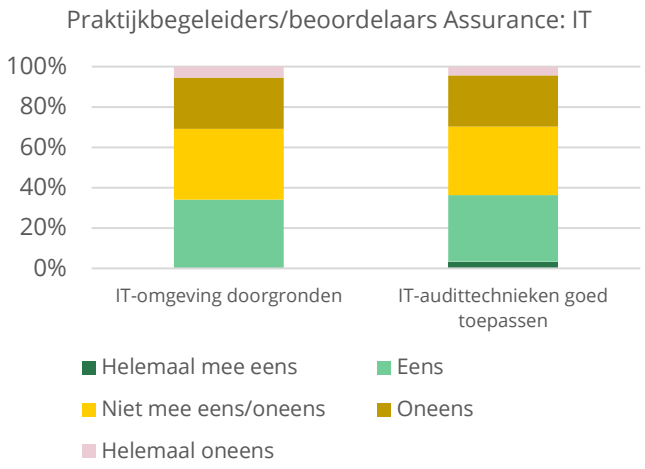

Figuur 12: Trainees en studenten over IT

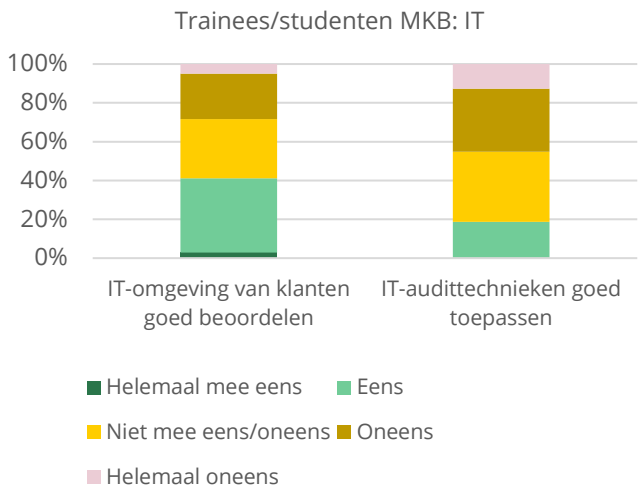

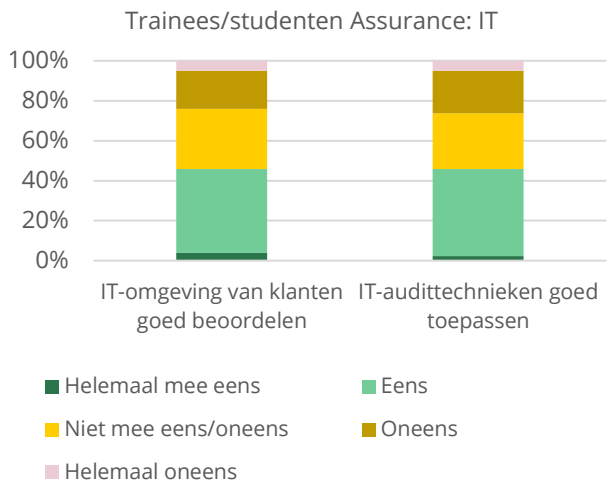

Analyse indicator IT

Gesprekspartners zijn het eens dat IT een belangrijk -onderdeel is van het object van controle. Over hoe de startbekwame accountant IT in moet zetten in de controle uitvoering zijn de meningen echter nog over verdeeld.

De theoretische opleiding zet al sterk in op IT, zoals ook blijkt uit de eerder visitatie van CEA. Toch is de praktische toepasbaarheid van IT één van de grootste struikelblokken voor alle betrokkenen. Dit onderwerp vraagt nadere integratie van theorie- en praktijkopleiding, gezamenlijk bieden zij de student een goede voorbereiding op de werkpraktijk waarin IT een steeds grotere rol speelt.

Afhankelijk van de visie op de rol van de accountant ten opzichte van het doorgronden van de IT-omgeving en het benutten van IT (zelf, of juist het coördineren van IT'ers) in de controle kunnen aanvullende eisen aan bod komen in de eindtermen en opleidingen.

3.8 Professioneel-kritisch gedrag

Doel: Het professioneel-kritische gedrag (incl. het maken van professionele keuzes) van accountants bevorderen.

Het professioneel-kritische gedrag bestaat uit verschillende onderdelen, waaronder de omgang met ethische vraagstukken, omgang met conflicten en weerstand en de professionele houding (inclusief bewustzijn van de rol van de accountant).

Ethiek

De nieuwe eindtermen hebben een grote impact gehad op de aandacht voor ethiek in de theorieopleiding
Volgens een deel van de opleidingsmanagers was één van de grootste veranderingen in 2016 het opnemen van ethiek in het curriculum. Verschillende opleidingen hebben naar aanleiding van de wijzigingen een nieuw vak opgezet rondom ethiek en gedrag. Daarnaast is ethiek ook veelal geïntegreerd in de hoofdvakken.[13] Studenten spreken dan periodiek over een ethisch dilemma.

De kwaliteit van de dilemma's hangt af van de praktijkopleiding
Tegelijkertijd zien opleidingsmanagers dat studenten niet altijd weten wat ze met de dilemma's aan moeten: nog niet alle studenten zijn in de praktijk met complexe ethische dilemma's in aanraking gekomen. Pas na een bepaalde periode in hun werkende leven zullen de studenten deze dillema's

[13] Omdat de eindtermen volgen op (maatschappelijke) ontwikkelingen waren er ook opleidingen die al een vak ethiek opgenomen hadden in het curriculum. Zij hebben ethiek inmiddels verder geïntegreerd in het curriculum.

tegenkomen. Mede daardoor ontstaat er een 'moeheid' onder studenten over de frequentie waarmee dilemma's besproken worden.

De theorie- en praktijkopleiding dragen beide bij aan bewustwording
Studenten en trainees zelf geven aan dat zowel de theorie- als praktijkopleiding bijdragen aan de bewustwording van ethische aspecten. Trainees Assurance die hun theorie afgerond hebben zijn nog vaker positief over de bijdrage van de opleidingen aan de bewustwording dan trainees die de theorie nog niet afgerond hebben. Tegen die achtergrond is de overgrote meerderheid van studenten/trainees zelf van mening dat ze goed om kan gaan met ethische situaties.

Figuur 13: Trainees en studenten over ethische aspecten

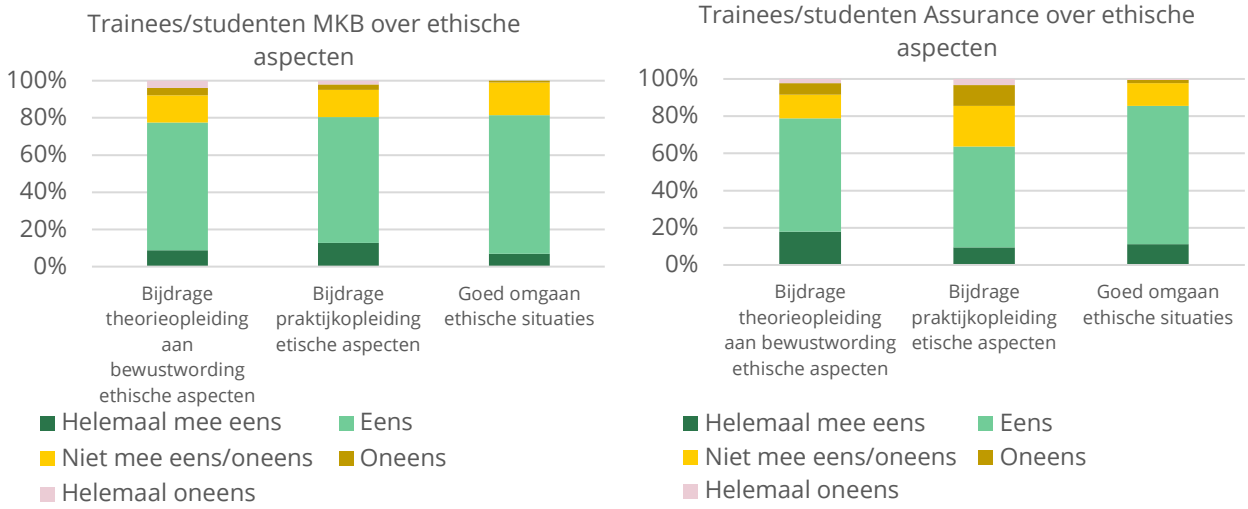

Er bestaat ruimte voor ontwikkeling in de omgang met ethische dilemma's
Waar trainees en studenten van mening zijn dat ze voldoende om kunnen gaan met uitdagende ethische situaties, zijn praktijkbegeleiders en beoordelaars daar minder enthousiast over. Slechts een kleine meerderheid van de begeleiders vindt dat de MKB-trainees goed om kunnen gaan met uitdagende ethische situaties, voor de Assurance-oriëntatie is dat nog niet de helft van de praktijkbegeleiders/beoordelaars. In beide oriëntaties zijn de Big-4 en Big-8 kantoren vaker te spreken over de vaardigheden.

Examinatoren herkennen dat studenten de omgang met ethische dilemma's ingewikkeld vinden, zeker in de eerste jaren. Ze verklaren dat doordat studenten/trainees in de eerste paar jaren maar een beperkt aantal dilemma's tegenkomen in de praktijk. Deze brengen zij mee naar het klaslokaal, waardoor dezelfde dilemma's herhaaldelijk behandeld worden (zoals eerder in dit hoofdstuk besproken). Het onderwijs is dus sterk afhankelijk van de taken die een trainee in de praktijk uit mag voeren. Afhankelijk van de taken voert de trainee meer/minder gesprekken waarin hij/zij lastige situaties tegenkomt.

Figuur 14 Praktijkbegeleiders/beoordelaars over ethische aspecten

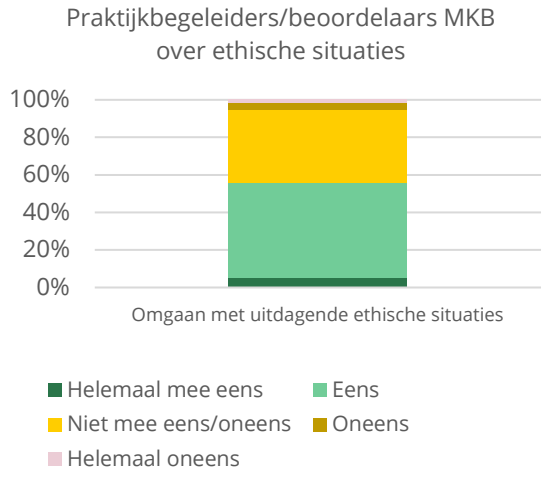

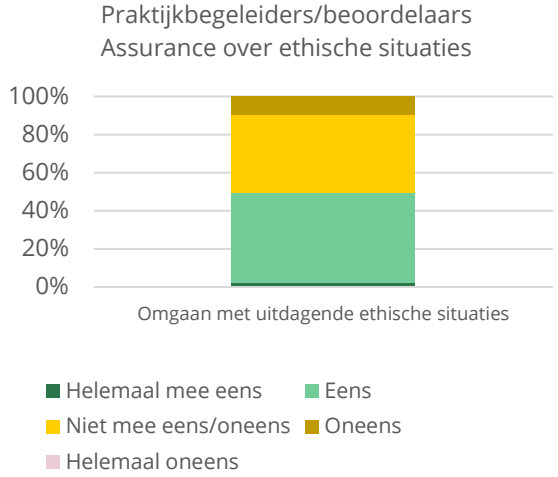

Weerstand en conflict

De theorieopleiding draagt volgens trainees beperkt bij aan de omgang met conflictsituaties
Studenten/trainees zijn het relatief vaak oneens dat ze goede handvatten voor het omgaan met conflict- en onderhandelingssituaties geboden krijgen in de theorie opleiding. Trainees, met name de MKB-oriëntatie, zijn positiever over de praktijkopleiding. MKB en Assurance trainees zijn beperkt tevreden over hun omgang met conflictsituaties: tussen de 60% en 70% vindt dat ze goed om kan gaan met conflicten. Dat is aanzienlijk minder tevreden dan over andere vaardigheden.

Begeleiders zien scheurtjes in de omgang met conflict en weerstand
Praktijkbegeleiders en beoordelaars van beide oriëntaties zijn nog kritischer dan hun trainees: Slechts een derde van hen is het eens dat de studenten/trainees goed om kunnen gaan met conflicten en weerstand. Beoordelaars en Big-4 kantoren zijn daarin bezorgder dan praktijkbegeleiders en niet-Big-4 kantoren. Examinatoren benoemen dat conflicthanteringen steviger bij het kantoor kan worden getraind.

Figuur 16: Trainees en studenten over de omgang met conflictsituaties

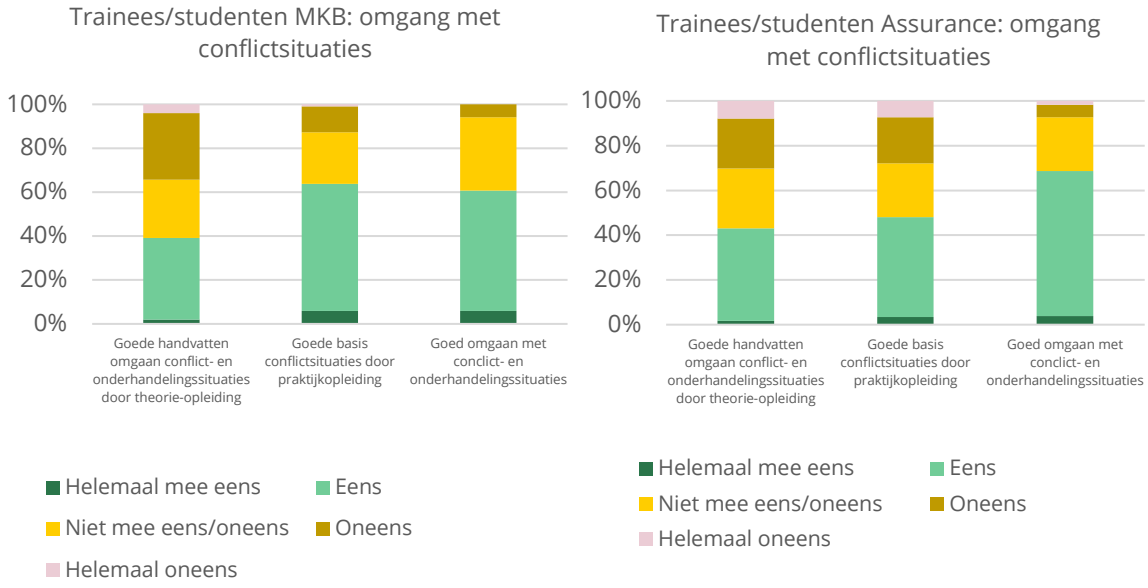

Figuur 15: Praktijkbegeleiders en beoordelaars over de omgang met conflicten

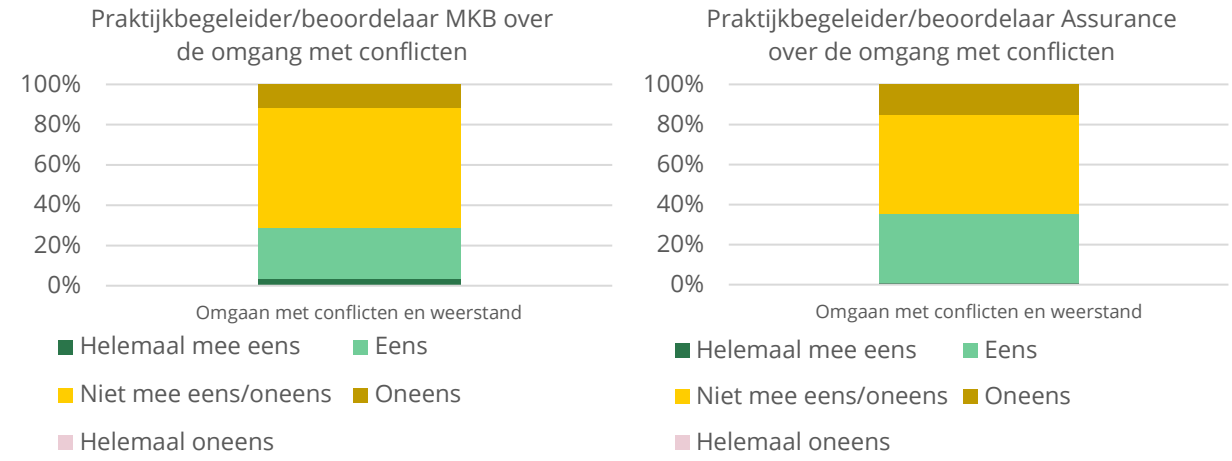

Professionele houding

Tevredenheid over de bijdrage van de opleiding aan de kritische houding
Studenten en trainees ervaren dat zowel de praktijkopleiding als de theorieopleiding bijdraagt aan hun professioneel-kritische houding. De praktijkopleiding biedt in dit geval de meeste handvatten voor beide oriëntaties.

Figuur 17: Studenten/trainees over de bijdrage van de opleiding aan de professioneel-kritische houding

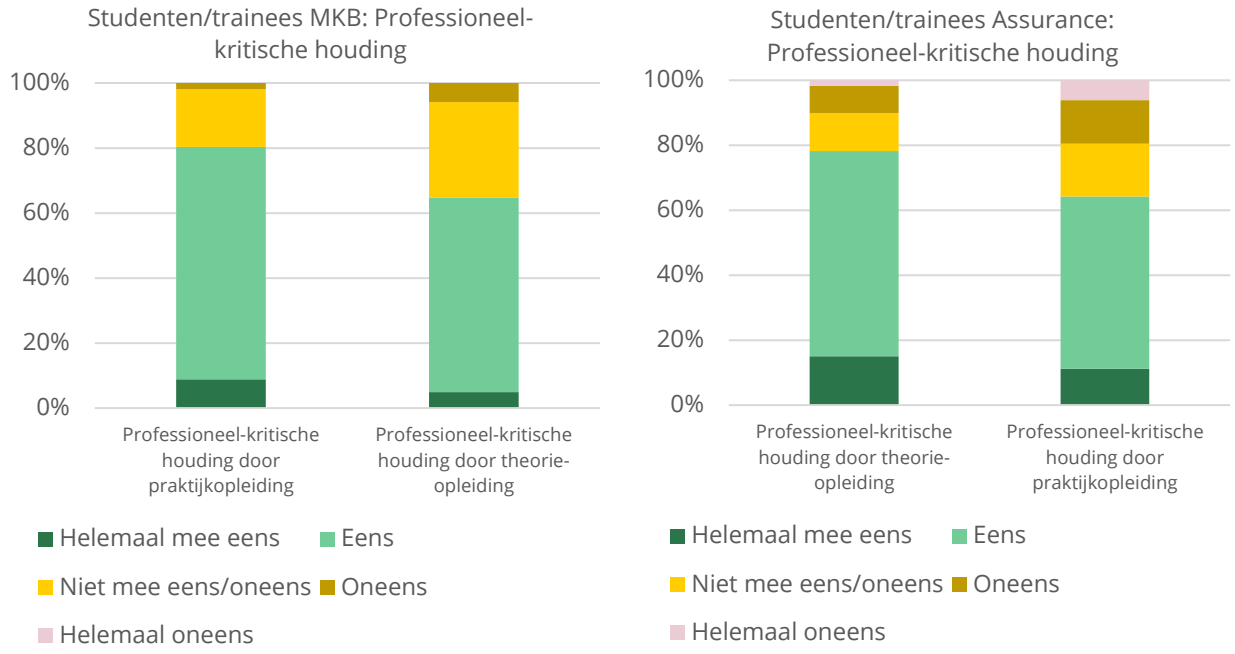

Begeleiders zijn eveneens tevreden over de kritische houding van hun trainees
In lijn met voorgaande bevindingen zijn begeleiders en beoordelaars van beide stromingen enthousiast over de kritische houding van hun trainees en over het bewustzijn van de maatschappelijke rol van de accountant. De groep praktijkbegeleiders is enthousiaster over deze vaardigheid dan dat beoordelaars zijn[14]. Examinatoren hebben verschillende beelden bij de kritische houding van trainees: een deel sluit zich aan bij de begeleiders en meent zelfs dat trainees hun maatschappelijke rol serieuzer nemen dan voorheen. Een ander deel heeft hier juist bedenkingen bij.

[14] Van de praktijkbegeleiders is 85% van de MKB-oriëntatie en 90% van de Assurance-oriëntatie eens met dat studenten/trainees een professioneel kritische houding hebben. Dat is voor beoordelaars lager: 77% van de beoordelaars MKB in de enquête en 68% van de beoordelaars Assurance in de enquête was het hiermee eens.

Figuur 18: Praktijkbegeleiders/beoordelaars over de professioneel-kritische houding van studenten/trainees.

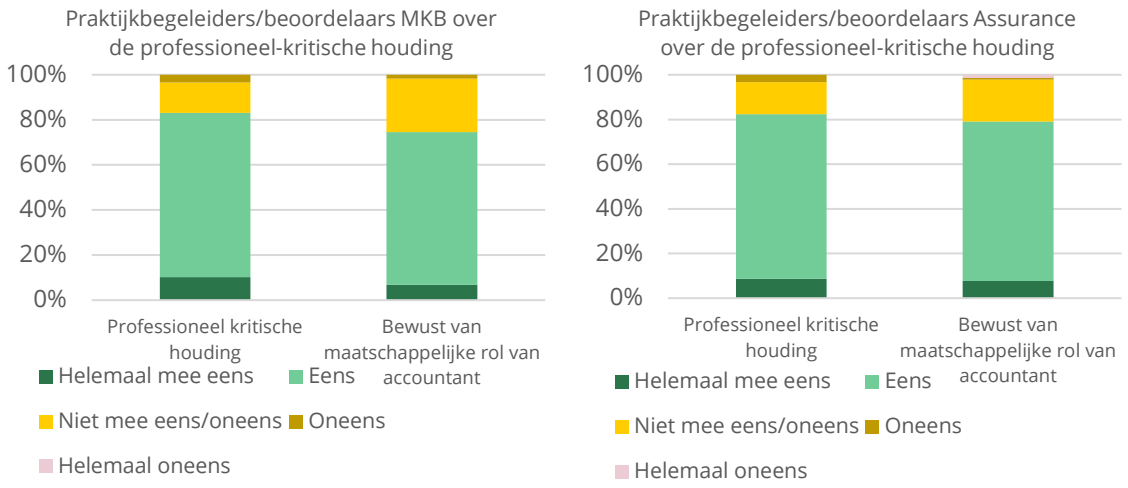

Analyse indicator professioneel-kritisch gedrag

De betrokkenen schetsen het beeld dat trainees een professionele houding hebben. Alhoewel er geen rechtstreekse vergelijking met eerdere cohorten onder de oude eindtermen gemaakt kan worden, tonen de uitkomsten impliciet aan dat de houding beter is dan voorheen. Voor de introductie van de eindtermen in 2016 bestond er immers meer twijfel aan de houding van de trainees. Het is echter niet mogelijk deze verandering toe te schrijven aan de eindtermen, ook maatschappelijke ontwikkelingen en het tijdgewricht hebben een invloed op dit gedrag.

Over het algemeen is het beeld dat er nog te winnen is op het gebied van ethisch bewustzijn en conflicthantering. In de opleiding wordt actief aandacht gegeven aan ethiek en conflicthantering, maar studenten ervaren dit niet altijd als voldoende helpend. Dat heeft deels te maken met de conflicten en situaties die trainees in de praktijk tegenkomen; deze uitdagende situaties zijn aan het begin van hun carrière nog relatief schaars. De ontwikkeling van deze vaardigheden leunt sterk op de praktijkopleiding, en de taken en rollen die ruimte die de trainee daar heeft. Door de grote verschillen in praktijkkennis en professionele ruimte binnen de praktijkopleiding van de studenten/trainees is de gelijkmatige ontwikkeling van deze vaardigheden uitdagend.

Voor zowel de praktijk- als de theorieopleiding lijkt hier afzonderlijk verbeterruimte, maar de twee kunnen elkaar ook hier verder versterken.

/ 4 Conclusie en aanbevelingen

In Hoofdstuk drie waren de bevindingen per indicator beschreven. Onderstaande tabel vat deze bevindingen samen.

Tabel 2 Samenvattingen bevindingen per indicator

#	Indicator (doelstelling)	Uitkomsten op hoofdlijnen
1	Opleiding beter laten aansluiten op de diverse werkpraktijk	De betrokkenen schetsen over het algemeen een redelijk positief beeld over de aansluiting van de opleiding op de werkpraktijk. Wel missen er volgens hen nog een aantal vaardigheden (toepassing van IT-vaardigheden, data-analyse en soft-skills) en wordt er getwijfeld aan de relevantie en haalbaarheid van assurance-opdrachten in de MKB-oriëntatie.
2	Opleidingen meer ruimte geven om hun eigen curriculum vorm te geven en zich te profileren	De mening over de bewegingsruimte binnen het curriculum verschilt per oriëntatie. Opleidingsmanagers vanuit de oriëntatie Assurance menen dat ze de eindtermen kwijt kunnen in het curriculum en zien meer ruimte voor eigen invulling dan onder de oude eindtermen. De MKB-oriëntatie is kritischer, de helft van de gesprekspartners ervaart weinig ruimte om het eigen curriculum vorm te geven. Vanuit beide stromingen wordt ervaren dat er 'gestapeld' wordt, wat effect heeft op de ruimte om te profileren.
3	Het theorie- en het praktijkdeel van de opleiding beter op elkaar laten aansluiten.	Betrokkenen zijn – los van de discussie of de aansluiting structureel anders ingericht moet worden - tevreden met de toepassing van de theorieopleiding in de praktijkopleiding. De eindtermen hebben bijgedragen aan het bereiken van deze integratie volgens opleidingsmanagers. Andersom is er nog ruimte voor verbetering om de praktijk(opleiding) terug te brengen naar het klaslokaal. Studenten zijn wel kritisch op in hoeverre theorie- en praktijkopleidingen elkaar versterken.
4	Bevorderen van integratie van materie tussen verschillende vakken	Opleidingen hebben al aandacht voor integratie maar zien dit nog wel als een verbeterpunt. Begeleiders zijn beperkt tevreden over de mogelijkheid van de trainee om dwarsverbanden te leggen. De vakintegratie kan verder vormgegeven worden, maar die wens strandt sneller op praktische bezwaren dan op de eindtermen.
5	De opleiding tot accountancy is studeerbaar en aantrekkelijk voor studenten	De theorieopleiding zit erg vol, de druk op de student is hoog. Dat is vooral het geval voor de Assurance-oriëntatie, trainees werkzaam voor Big-4 of Big-8 kantoren en studenten met deficiënties. Twee thema's dragen in het bijzonder bij aan de ervaren studielast. De huidige vorm van stageverslag uitbrengen wordt voor zowel trainees als begeleiders als onnodig studielastverzwarend ervaren. Het onderwerp domineert gesprekken en de enquêteantwoorden over het onderwerp, maar de vorm van deze verslaglegging staat los van de eindtermen. Ten tweede wordt de studeerbaarheid ook beïnvloed door het stapelen van thema's. Er zijn feitelijk beperkt thema's toegevoegd aan de eindtermen.
6	Accountants toekomstbestendiger maken met versterkte conceptuele vermogens	Over het algemeen zijn studenten en begeleiders tevreden over de conceptuele vorming, examinatoren in de groepssessie zien hier nog wel ruimte voor verbetering. De conceptuele vaardigheden zijn sterk afhankelijk van de werkplek en het takenpakket van de trainee.

7	Accountants toekomstbestendiger maken door ze in staat te stellen goed om te gaan met (de snelle ontwikkeling van) de IT.	De eindtermen hebben gezorgd voor een verdieping op het gebied van IT bij het uitvoeren van de controle. Desondanks zijn betrokkenen ontevreden over de vaardigheden van studenten op dit vlak, de omschakeling naar toepassing in de praktijk blijft achter.
8	Het professioneel-kritische gedrag (incl. het maken van professionele keuzes) van accountants bevorderen	Het gedrag van de student wordt als professioneel gezien, daar zit een ontwikkeling in ten opzichte van de vorige cohorten. Desondanks bestaat er nog veel ruimte voor ontwikkeling rondom de 'soft skills', zoals de omgang met ethische dilemma's en omgang met conflictsituaties.

4.1 Conclusies

De analyse van de verschillende doelen levert een aantal conclusies op. Deze volgen hieronder.

Over het algemeen zijn respondenten positief over de doelen
Uit dit onderzoek blijkt dat respondenten over vier doelen van de herziening op dit moment tevreden zijn. Het gaat dan om de aansluiting op de werkpraktijk, de aansluiting tussen theorie- en praktijkdeel van de opleiding, vakintegratie en de conceptuele vermogens van trainees. Drie van deze vier positief beoordeelde doelen waren meer overkoepelende doelen van de herziening, één is meer inhoudelijk (bevorderen conceptuele vermogens). Dat betekent ook dat twee van de inhoudelijke doelstellingen (nog) niet direct behaald zijn met de nieuwe eindtermen en invulling van de opleidingen: het in staat stellen van accountants om goed om te gaan met IT en om professioneel gedrag (met name het omgaan met ethische vraagstukken en conflictsituaties) van accountants te bevorderen. Daar is echter wel een positieve ontwikkeling ingezet (zie verderop).

De indruk is dat CEA met de nieuwe eindtermen goed is aangesloten op de destijds actuele ontwikkelingen en verwachtingen van gebruikers van diensten van accountants. De herziening van de eindtermen heeft daarmee aan een groot aantal wensen en doelen voldaan.

Ook het beperkte beeld over de effectiviteit van de herziening is positief
In algemene zin wordt de rol van de eindtermen in bovenstaande doelen ook positief beoordeeld. De indruk is dat de eindtermen vooruitgang gestimuleerd hebben, of ten minste bevestigen dat opleidingen op het juiste spoor zitten.

Echter, veel van de doelen zijn geformuleerd met woorden als 'beter', 'meer' en 'toekomstbestendiger'. Feitelijk zijn de doelen van de herziening van de eindtermen dus pas bereikt als de uitkomsten nu beter zijn dan onder de vorige eindtermen. Dat is slechts beperkt te achterhalen, omdat dit de nulmeting betreft. In het onderzoek konden weinig respondenten aangeven of ze daadwerkelijk verschillen in vaardigheden van trainees zagen ten opzichte van de vorige eindtermen.

In de beperkte gevallen waarin respondenten wel verschillen ervaren ten opzichte van de voorgaande eindtermen, is dat verschil vaak positief. Bijvoorbeeld in de aansluiting op de werkpraktijk (vooral in het MKB), de ruimte voor opleidingen door het schrappen van een groot aantal eindtermen (hoewel er nog steeds behoefte is aan meer ruimte) en de verbetering van een professionele houding van trainees (ook dit mag nog beter).

Het actualiseren van de eindtermen is tegelijkertijd een aandachtpunt

Binnen het veld bestaan zorgen over het zogenaamde 'stapelen': thema's worden toegevoegd aan de eindtermen, terwijl er geen thema's geschrapt worden. Feitelijk zijn er sinds 2016 meerdere kleine revisies doorgevoerd, waarbij er zowel onderdelen toegevoegd- als geschrapt zijn[15]. Er is meer toegevoegd dan verwijderd, maar de omvang van de toevoegingen is beperkt. Desondanks heerst het gevoel dat er gestapeld wordt terwijl de opleiding al vol zit. Dat zou verklaard kunnen worden door het open karakter van de eindtermen. Alhoewel het aantal eindtermen beperkt toeneemt, valt er wel steeds meer onder één eindterm. Zo wordt elke eindterm steeds voller. Dat kan bijvoorbeeld komen door wijzigingen in wet- en regelgeving.

Het voller raken van de opleiding raakt aan een aantal doelen: zo treft het de studeerbaarheid, en daarmee de aantrekkelijkheid van de opleiding. Ongeacht van wat er feitelijk toegevoegd is aan de eindtermen in de afgelopen jaren, is de studiedruk volgens betrokkenen (te) fors. De opleiding wordt dan ook als vol ervaren, wat er in sommige gevallen voor zorgt dat opleidingen de integratie van vakken en materie niet verder uitbreiden. Opleidingen voelen beperkt de ruimte om hier meer tijd aan te besteden en een nieuwe integratiemodule te introduceren. Ook heeft het voller worden van de opleiding impact op de mogelijkheid voor opleidingen om zich te profileren. Er heerst een voorkeur om voorzichtig en kritisch te zijn in het toevoegen van onderwerpen aan de eindtermen, tenzij er van andere thema's uit het curriculum afscheid genomen wordt.

Het effect van de eindtermen op het succes van de trainee is lastig te onderscheiden, en hangt samen met de werkgever

Het blijkt vaak lastig aan te geven in hoeverre de (herziening van) eindtermen aan ontwikkelingen ten grondslag ligt. De verschillen die er zijn kunnen niet enkel aan de eindtermen toegewezen worden. Zij kunnen ook verklaard worden door andere (brede) ontwikkelingen, zoals een nieuw cohort studenten, of juist door keuzes van een specifieke opleiding in hun inrichting.

Waar studenten/trainees hun praktijkopleiding volgen is eveneens van invloed op hun vaardigheden. De (trainees van) Big-4 en Big-8 kantoren zijn positiever dan (trainees van) andere kantoren over de toepassing van de theorie in de praktijk en de ethische vaardigheden. Ze zijn minder positief over de IT-vaardigheden van trainees en hun omgang met conflicten. Deze evaluatie kan niet één factor aanwijzen voor deze verschillen. Begeleiders geven wel aan dat de opdrachten en dilemma's bij deze grote kantoren complex zijn. Daarom krijgen trainees in beginsel niet direct verantwoordelijkheid op complexe dossiers, waardoor ze op specifieke gebieden ook minder getraind worden.

MKB-trainees van overige kantoren zijn bijvoorbeeld meer dan trainees van big-8 kantoren te spreken over hun vaardigheid om dwarsverbanden te leggen[16]. Een mogelijke verklaring is dat in kleinere kantoren trainees veelal een breder takenpakket hebben, en niet exclusief binnen één afdeling werken. Daardoor leren ze sneller dwarsverbanden te leggen tussen verschillende gebieden.

De eindtermen zijn het meest effectief in samenspel met de theorieopleiding en de beroepspraktijk

In hoeverre de doelen in de praktijk ook behaald worden hangt samen met de gehele context. Niet alle doelen kunnen enkel door de invoering van nieuwe eindtermen bereikt worden. De eindtermen zijn slechts één van de middelen om te sturen op het bereiken van de doelen. De opleidingen geven

[15] Voor revisies zie Archiefpagina CEA documentatie eindtermen
[16] Dit effect is ook vanuit kantoren en Assurance-trainees zichtbaar, maar slechts zeer beperkt.

uiteindelijk invulling aan deze eindtermen, ieder op een eigen manier. Stagebureaus en werkgevers zorgen er op hun beurt voor dat de trainee een goede start kan maken in de beroepspraktijk. Het behalen van de doelen en het verder brengen van de startbekwame accountant begint daarom bij het samenspel tussen CEA, theorieopleidingen en praktijkopleidingen.

4.2 Aanbevelingen

Bovenstaande bevindingen en conclusies leiden tot een aantal aanbevelingen. Alhoewel dit rapport zich in eerste instantie op CEA richt, zijn er gedurende het proces ook aanbevelingen voor andere partijen naar boven gekomen. Deze zijn hieronder ook opgenomen.

Monitor de studeerbaarheid van de opleiding, grijp in als deze onvoldoende is
Een groot aantal studenten/trainees ervaart de opleiding als (te) vol. Veel studenten/trainees vinden de combinatie studielast en werkbelasting niet goed te doen. Zowel de opleidingen, werkgevers als eindtermen spelen daar een bepalende rol in.

Houd rekening met het aantal en de omvang van verslagen binnen de opleiding en in de werkcontext
Voor de opleidingen en werkgevers zelf ligt hier een belangrijke rol weggelegd. Het gaat dan over betere afstemming over verslaglegging. Trainees geven aan die zeer belastend te vinden en dat dit de studeerbaarheid negatief beïnvloedt. Het helpt als werkgevers de verslaglegging de beter laten aansluiten op hun interne formats en vereisten voor verslagen die trainees moeten opleveren. Opleidingen kunnen in overleg met examinatoren en praktijkbeoordelaars beter afwegen wanneer een verslag (als toetsingsmethode) passend is, en een verslag niet als vanzelfsprekende vorm kiezen. Ook de omvang van verslagen vraagt om een goede overweging. Een beknopt verslag kan trainees juist dwingen tot de kernboodschap te komen, in plaats van een 'vinklijstje' langs te lopen en uitvoerig te beschrijven.

Monitor de verandering in de betekenis van de eindtermen
Door de *principle-based* benadering in de eindtermen kunnen de eindtermen van betekenis wijzigen, zelfs als er geen nieuwe eindtermen geïntroduceerd worden of tekstuele wijzigingen doorgevoerd worden. Bijvoorbeeld door de introductie van nieuwe wet- en regelgeving. Daarom zou CEA moeten monitoren of de betekenis van de eindtermen verandert door nieuwe ontwikkelingen en wat dit doet met de studeerbaarheid voor trainees.

Voorkom stapelen binnen de opleiding
Het fenomeen van stapelen is te wijten aan de systematiek van de eindtermen, waarbij met de introductie van nieuwe actuele thema's en regelgeving de ruimte binnen de opleiding krapper wordt. Als studeerbaarheid een speerpunt is, moet hierop gestuurd worden. CEA kan in overleg met stakeholders bepalen welke onderdelen uit de eindtermen minder relevant worden en geschrapt- of structureel ingebed kunnen worden in bestaande vakken.

Schrijf gezamenlijk een visie op IT en leg dit vast in de eindtermen
Uit de resultaten blijkt dat alle groepen respondenten ontevreden zijn over met name de toepassing van IT-kennis door trainees, en dat er veel onduidelijkheid is over wat de trainee precies in de praktijk moet kunnen toepassen. CEA, NBA, RPO, theorie- en praktijkopleidingen en andere betrokken partijen zouden daarom gezamenlijk moeten identificeren wat de student moet kunnen als startbekwame accountant, en welke onderdelen van IT juist een specialisatie (kunnen gaan) vormen. Daarbij moet ook geïdentificeerd worden waar een student/trainee bepaalde vaardigheden opdoet;

wat is zinvol om in de theorieopleiding te leren, en welke onderdelen moet je in de praktijk bij je eigen kantoor leren beheersen? Vervolgens kan deze visie in de eindtermen vastgelegd worden.

Bepaal hoe het praktijk- en theoriedeel van de opleiding beter op elkaar aansluiten
De uitkomsten tonen aan dat er ruimte voor verbetering is in de integratie tussen theorie- en praktijkopleiding. Dat is zichtbaar in hoeverre studenten praktijkervaring terugnemen naar het klaslokaal, in hoeverre de opleidingen elkaar versterken en in de overlap tussen theorie- en praktijkopleiding. Tegelijkertijd hebben ook werkgevers invloed op deze relatie, doordat ze mede bepalen wanneer gestart kan worden met het praktijkdeel van de opleiding. In ons onderzoek zijn er verschillende mogelijkheden door deze partijen geopperd voor versterking van de relatie.

Bepaal daarom met opleidingen en werkgevers hoe het praktijkdeel en theoriedeel beter op elkaar kunnen aansluiten. Maak afspraken over de start van het praktijkdeel (zoals een kader waarbinnen werkgevers en opleidingen handelen) en creëer zo meer duidelijkheid voor trainees. Een ander voorbeeld is om te verplichten dat docenten ook praktijkervaring hebben, of zelfs nog actief zijn in de beroepspraktijk van accountancy naast hun docentschap. Daarnaast zou de afstemming en communicatie tussen de stagebureaus en HR-cyclus van de werkgever beter vormgegeven kunnen worden, net als de communicatie tussen het praktijkdeel en theoriedeel van de opleiding. Dat zou ook een positief effect hebben op de studeerbaarheid van de opleiding.

Monitor elke drie jaar het effect van de eindtermen op de gestelde doelen
Dit onderzoek vormt een nulmeting voor het beoordelen van het effect van de eindtermen op acht gegeven doelstellingen. Deze doelen blijven ook in de toekomst relevant. Op dit moment is echter een enkel cohort trainees/studenten afgestudeerd onder de nieuwe eindtermen van 2016. Daarmee zal de beschikbare onderzoeksdata in de komende jaren steeds verder toenemen en is het ook steeds beter mogelijk om te zien wat het effect is van de herziening van de eindtermen. Blijf daarom eens in de drie jaar een monitor uitvoeren naar het effect van de eindtermen op in ieder geval de acht vastgestelde doelen. Door de vervolgonderzoeken aan te laten sluiten in onderzoeksmethoden en respondenten op deze nulmeting, kunnen resultaten over de jaren vergeleken worden. Deze onderzoeken kunnen input vormen voor een gesprek over de noodzaak van een nieuwe herziening van de eindtermen.

/ 5 Bijlagen

Bijlage 1: Interviewleidraad

U bent uitgenodigd voor een interview in het kader van het onderzoek naar de effectiviteit van de eindtermen van de accountantsopleiding (Assurance en Accountancy-MKB). In 2016 is een stelsel van nieuwe eindtermen geïntroduceerd, met een aantal fundamentele wijzigingen. Het doel van dit onderzoek is om te evalueren of de destijds beoogde doelstellingen van de eindtermen worden gerealiseerd.

We maken geen formeel verslag van dit interview; wel maken we aantekeningen voor onze eigen administratie. We zullen uw antwoorden zo verwerken dat ze niet op u persoonlijk zijn terug te voeren. Als we u (toch) willen citeren, nemen we eerst contact met u op.

Wat veranderde er in 2016 op het gebied van de eindtermen?

Voor 2016 bestonden er 222 eindtermen voor het theoriegedeelte, en 63 voor de praktijk. Deze waren zeer gedetailleerd. Het **aantal** eindtermen werd toen **teruggebracht** naar 142.

De eindtermen die vanaf 2016 van kracht zijn vragen in het bijzonder aandacht voor **gedragsaspecten** in de opleiding (rondom ethiek, onafhankelijkheid, communicatieve vaardigheden en andere soft skills), de **maatschappelijke relevantie en rol** van de accountant, **conceptuele vorming** en de snelle **IT-ontwikkelingen**.

Introductie

- Introductie onderzoekers
- Toelichting op het onderzoek
- Introductie geïnterviewde(n)

De opleiding, het curriculum en de nieuwe eindtermen

- Betekenden de nieuwe eindtermen een grote **verandering** voor de opleiding?
  - Zo ja: wat waren de voornaamste veranderingen?

- Lukt het om alle eindtermen **'kwijt te kunnen'** in de opleiding? Is het krap of ruim?
  - Hoeveel vrijheid wordt er ervaren in de vormgeving van het curriculum? In hoeverre is de opleiding 'ingekaderd'?
  - Hoe verschilt dit van de situatie onder de oude eindtermen?
  - Heb je voldoende ruimte om een eigen/bredere invulling te geven aan het programma?

- Zijn er bepaalde aspecten waarmee de opleiding zich **profileert** t.o.v. andere opleidingen? Bijvoorbeeld bepaalde thema's die met veel diepgang worden behandeld?

  - Zo ja: welke zijn dat? Hoe lang is dat al zo? Zo nee: waarom niet?

- Welke **onderwijs- en toetsingsmethoden** worden door de opleiding gebruikt? Zijn er bijzondere methoden die de opleiding gebruikt, die het benoemen waard zijn?
  - Hoe lang is dat al zo?
  - Zijn er nieuwe methoden geïntroduceerd?

- Hoe **integreert** de opleiding de verschillende afzonderlijke vakgebieden?
  - Om wat voor vakgebieden/onderwerpen gaat het?
  - Wat zijn voor u de uitdagingen bij het integreren van de vakken?

- Hoe kijkt u naar de **afstemming tussen de theorie- en praktijkopleiding**? Gaat deze goed, of juist niet? En waarom?
  - Sluiten de vaardigheden en kennis die de studenten hebben opgedaan tijdens de theorie- en praktijkopleiding aan op de actuele werkpraktijk?

Reflectie op de studenten

- Leggen studenten zichtbaar **dwarsverbanden** tussen verschillende vakgebieden? Bent u daar tevreden over?
  - Zo ja: Zijn er voorbeelden? En is er iets te zeggen over de ontwikkeling op dit vlak t.o.v. de vorige eindtermen? Zo nee: Waarom niet?

- Wordt er aandacht besteed aan de **conceptuele vorming** van studenten?
  - Zo ja: op welke manier? Zijn er voorbeelden? Is er een verandering t.o.v. de vorige eindtermen? Zo nee: waarom niet?

- Bent u tevreden over de **IT-kennis** en vaardigheden van de studenten?
  - Zo nee: waarom niet? Ontbreekt belangrijke kennis of ontbreken vaardigheden?
  - Is er een verandering zichtbaar in het niveau van deze kennis en vaardigheden t.o.v. de vorige eindtermen?

- Bent u tevreden over het niveau van de studenten v.w.b. **houding en gedragsvaardigheden** (professioneel-kritische houding, ethisch bewustzijn en handelen, soft skills)? Hoe wordt hier aandacht aan besteed in de opleiding?
  - Zo nee: waarom niet? Ontbreekt belangrijke kennis of ontbreken vaardigheden?
  - Is er een verandering zichtbaar t.o.v. de vorige eindtermen?

- Maken de studenten gebruik van **praktijkervaring** (uit de praktijkopleiding of eigen ervaring**) in de theorie-opleiding**? Bent u daar tevreden over?
  - Zo ja: op welke manier? Zijn er voorbeelden? Zo nee: Waarom niet?

- Wat zijn de ervaringen met betrekking tot de **voorbereiding** door- en **inzet** van studenten? Is dit voldoende?

Afsluiting

- Zijn er aspecten nog niet aan bod gekomen? Zijn er nog andere vragen?
- Toelichting vervolg van het onderzoek

Bijlage 2: Invoering nieuwe eindtermen

De eindtermen waren vanaf 1 januari 2016 van kracht. Vervolgens voerden in 2017 de theorie- en praktijkopleiding de eindtermen in. Voor studenten was een overgangsregeling beschikbaar. Onderstaande figuur vat de invoering van de nieuwe eindtermen samen.

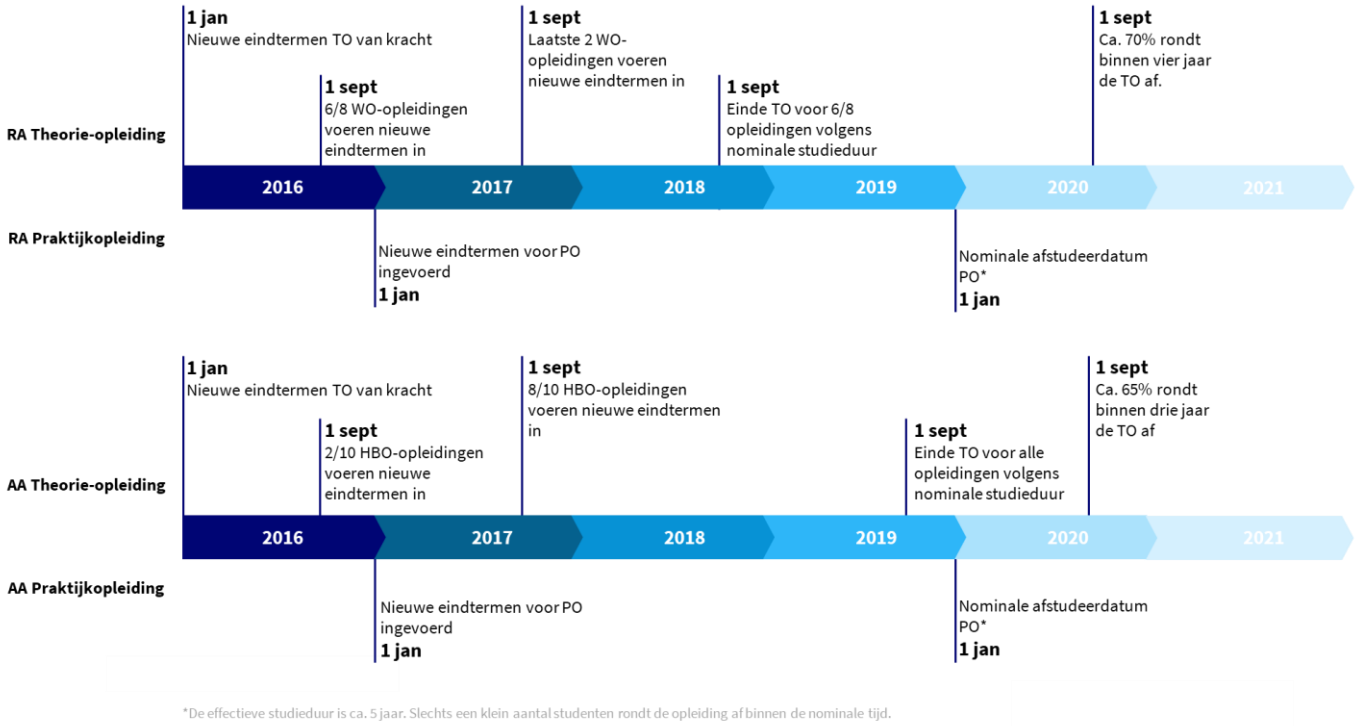

*De effectieve studieduur is ca. 5 jaar. Slechts een klein aantal studenten rondt de opleiding af binnen de nominale tijd.